

აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემია

ბიზი რობაჰა

ათხაზთა ოთნიკუტი
ჟინალბის სავითხისათჟის

გამომცემლობა „ანკნატალი“
თბილისი 2007

უაკ (UDC)2

ნაშრომში სათანადო დოკუმენტებისა და ლიტერატურული წყაროების ანალიზის საფუძველზე გაკეთებულია დასკვნა, რომ აფხაზები, როგორც გარკვეული ეთნიკური ერთეული, თანამედროვე აფხაზეთის (საქართველოს) ტერიტორიაზე, ქართველების მხარდამხარ, ცხოვრობდნენ ჯერ კიდევ პირველი საუკუნიდან და ხასიათდებიან ენთოსის ისეთი ნიშნებით, როგორიცაა ტერიტორიის, ენის, კულტურის, ყოფითი წეს-ჩვეულებებისა და ტრადიციების ერთიანობა. აფხაზების ერთად ჩამოყალიბების პროცესი დასრულდა XX საუკუნეში, საკუთრივ აფხაზების, აფსუებისა და ქართველების ენთოსუბსტრატის საფუძველზე.

ამ მონოგრაფიის სასიგნალო ეგზემპლარები (სულ 10 ცალი) ჯერ კიდევ 2004 წლის დამდეგს დაისტამბა, მაგრამ მისი ტირაჟირება უსახსრობის გამო დღემდე ვერ მოხერხდა.

ნაშრომი გათვალისწინებულია მკითხველთა ფართო საზოგადოებისათვის.

რედაქტორი — ზურაბ პაპასძირი

სრული პროფესორი, აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი

რეცენზენტი: ბეჟან ხორაშა

ასოცირებული პროფესორი

© გ. როგავა, 2007.

გამომცემლობა „ნიპონსალი“, 2007

თბილისი, 0179, ი. ჯანაშიას გამზ. 19. ☎: 22 36 09, 8(99) 17 22 30

E-mail: universal@internet.ge

ISBN - 978-9941-12-099-2

აფხაზთა ეთნიკური ვინაობის შესახებ

§1. აკადემიკოსები ივ. ჯავახიშვილი და

ნ. ბერძენიშვილი

აფხაზთა ეთნიკური ვინაობის შესახებ

თანამედროვე პირობებში, როდესაც ქართველებსა და აფხაზებს შორის კონფლიქტური ურთიერთობა უაღრესად დაძაბული და მოუგვარებელია, როდესაც სამას ათასამდე ქართველი აფხაზეთიდან გამოძევებულია, მშობლიურ კერას მოწყვეტილი და საქართველოს სხვადასხვა კუთხეშია მიმოფანტული, როდესაც საქართველოს ერთ-ერთ ძირძველ მხარეს – აფხაზეთს – ქართული სახელმწიფოებრიობისაგან საბოლოოდ მოწყვეტის რეალური საფრთხე ემუქრება, აფხაზეთის ისტორიის პრობლემების სწორ და ჭეშმარიტ გაშუქებას არამარტო დიდი მეცნიერული, არამედ ასევე დიდი პოლიტიკური მნიშვნელობა ენიჭება. ამ პრობლემათა შორის ერთ-ერთი უმთავრესია აფხაზთა ეთნიკური წარმომავლობის საკითხი.

როგორც ცნობილია, აფხაზების ეთნიკური ვინაობის შესახებ ქართულ ისტორიოგრაფიაში სამი ურთიერთგანსხვავებული აზრი არსებობს: 1. აფხაზები ეთნიკურად ქართველებისაგან განსხვავებული ხალხია, მისთვის დამახასიათებელი საკუთარი ენით, კულტურითა და ფსიქიკური წყობით; 2. აფხაზებში უნდა განვასხვაოთ „ძველი“

და „ახალი აფხაზები“. „ძველი

აფხაზები“ ქართველური ტომია, „ახალი აფხაზები“ კი – აფსუები, რომლებიც XVII საუკუნის შუახანებში ჩრდილოეთიდან აფხაზეთში ჩამოსახლდნენ და ადგილობრივი მოსახლეობის ასიმილირება მოახდინეს; 3. სანამ არ იქნება დადგენილი ძველი აფხაზების სამეტყველო ენა, მანამდე მათ ეთნიკურ ვინაობაზე ჭეშმარიტი დასკვნის გაკეთება შეუძლებელია.

ჩვენ ამ ნაშრომში მიზნად დავისახეთ წარმოვაჩინოთ დიდი ქართველი ისტორიკოსების ივ. ჯავახიშვილისა და ნ. ბერძენიშვილის მოსაზრებები ზემოთაღნიშნულ პრობლემასთან დაკავშირებით, რომელმაც, ჩვენი აზრით, შეიძლება ხელი შეუწყოს აფხაზთა ეთნიკური ვინაობის გარკვევა-დასაბუთებას.

ცნობილია, რომ ივ. ჯავახიშვილმა ამ საკითხთან დაკავშირებით ერთ-ერთი ძირითადი დებულება მოგვცა თავის „ქართველი ერის ისტორიის“ პირველი წიგნის მეორე, 1913 წლის გამოცემაში, სადაც ის ეხება რაკოლხეთის მოსახლეობის ეთნიკურ კუთვნილებას, შემდეგს წერს: „როგორც ვხედავთ, რაკოლხეთის მოსახლეობა ქართველთა სამ შტოს ჰკუთვნება: ლაზ-მეგრელებს, აფშილ-აფხაზებს და სვანებს.“¹ მტკიცება ერთმნიშვნელოვანია: აფშილ-აფხაზები, მეგრელებთან და სვანებთან ერთად ქართველური ტომებია, ქართველი ერის ერთ-ერთი ძირითადი და მთავარი შემადგენელი ელემენტი, „სისხლი სისხლთაგანი და ხორცი ხორცთაგანი.“

არ გასულა თითქმის ორი წელი და 1915 წელს აკად. ნ. მარმა თავის სტატიაში „აფხაზთა რელიგიური რწმენის შესახებ“ ივ. ჯავახიშვილს უსაყვედურა, რომ იგი მეგრელებს, სვანებსა და აფხაზებს უმართებულოდ ქართველებს უწოდებს. მაშინ ამ კრიტიკაზე ივ. ჯავახიშვილს პასუხი არ გაუცია, ეს მან გააკეთა 13 წლის შემდეგ, როცა გამოვიდა „ქართველი ერის ისტორიის“ პირველი წიგნის მესამე გამოცემა 1928 წელს, რომელიც თავისი მეცნიერული ღირებულებით დიდად განსხვავდებოდა პირველი ორი გამოცემისაგან, რასაც თვითონ, ავტორი აღნიშნავდა მის მიერ დაწერილ წინასიტყვაობაში.

ამ წიგნის 104-ე გვერდზე, ნ. მარის საყვედურს, რომ მან აფხაზებს ქართველები უწოდა, ივ. ჯავახიშვილი ასე პასუხობს: „აფხაზებს მე ქართველთა მონათესავედ ვთვლი, მაგრამ ქართველებს არ ვუწოდებ. რაც შეეხება მეგრელებსა და სვანებს, და დავუმატებ ჭანებსაც, მათ მართლა ქართველ ტომებად ვთვლი და ვუწოდებ.“

როგორც მოტანილი ადგილიდან აშკარად ჩანს, ივ. ჯავახიშვილმა უარი თქვა თავისივე დებულებაზე, რომ აფსილ-აფხაზები ქართველთა ერთ-ერთი შტოა, ანუ ისინი ქართველებია.

ახლა ისმება კითხვა: რამ გამოიწვია ივ. ჯავახიშვილის მტკიცებაში ასეთი ცვლილება? რა ედო მას საფუძვლად?

ზოგიერთი ცნობილი ქართველი ისტორიკოსი (რომ არაფერი ვთქვათ ასევე ზოგიერთ ცნობილ პუბლიცისტზე) ამ გარემოებას ხსნის იმ იდეოლოგიური ზეწოლის შედეგად, რომელსაც ადგილი ჰქონდა XX საუკუნის 20-30-იან წლებში, საბჭოთა ხელისუფლების მხრივ მეცნიერებაზე, ხელოვნებასა და ლიტერატურაზე, საერთოდ ქართველი ხალხის სულიერ ცხოვრებაზე და ამის დამამტკიცებელ არგუმენტებად მათ მოაქმეთ ივ. ჯავახიშვილის დროებითი გაძევება უნივერსიტეტიდან და 1936 წლის დისკუსიები იდეოლოგიურ საკითხებზე.

საბჭოთა ხელისუფლების პირობებში იდეოლოგიურ და პოლიტიკურ ზეწოლას მეცნიერებზე და კერძოდ ივ. ჯავახიშვილზე, დღეს ვერავინ ვერ უარყოფს, მაგრამ აფხაზების ქართველობა-არაქართველობის დებულებაზე ამ ზეწოლას, ჩვენი აზრით, არ შეიძლებოდა მაშინ რაიმე გავლენა მოეხდინა. რატომ? იმიტომ, რომ არც 1928 წელს და არც უფრო გვიან საქართველოს საბჭოთა ხელისუფლებას სრულებითაც ხელს არ აძლევდა იმის მტკიცება, რომ აფხაზები არ იყვნენ ქართველები. ეს ის დროა, როცა აფხაზი სეპარატისტები ყოველმხრივ ცდილობენ ხელი შეუშალონ აფხაზეთის ე.წ. „ხელშეკრულებითი რესპუბლიკის“ „ავტონომიური რესპუბლიკის“ სტატუსით საქართველოში შესვლას. რა უფრო მისაღები უნდა ყოფილიყო საქართველოს საბჭოთა ხელისუფლებისათვის მტკიცება იმის შესახებ, რომ აფხაზები ქართველები არიან თუ

არაქართველები? პასუხი აშკარა და ცხადია. ასევე ხელისუფლება 1938-1939 წლებში, როდესაც „საქართველოს ისტორია (უძველესი დროიდან XIX ს-ს დამდეგამდე)“ იწერებოდა, სრულებითაც არ უნდა ყოფილიყო დაინტერესებული აფხაზების არაქართველობის მტკიცებით, რადგან სწორედ 1939-1941 წლებში მიმდინარეობდა აფხაზეთში ქართველი მოსახლეობის ინტენსიური ჩასახლება, სკოლებში სწავლების ქართულ ენაზე გადაყვანა. ასეთ პირობებში ხელისუფლებას არამც თუ არ აწყობდა აფხაზების არაქართველებად მიჩნევა, არამედ, პირიქით, უნდა ცდილიყო ემტკიცებინა საწინააღმდეგო, რომ აფხაზები უხსოვარი დროიდან ქართველები იყვნენ, ხოლო ასეთი მტკიცებისათვის ყველაზე მოხერხებული ადგილი ახალგაზრდობისათვის განკუთვნილ სახელმძღვანელოში უნდა ყოფილიყო. მაგრამ ეს ასე არ მოხდა. ამ სახელმძღვანელოში, რომლის ერთ-ერთი ავტორი ივ. ჯავახიშვილია, ქართველი ხალხის წარმომავლობაზე გამეორდა ის, რაც ივ. ჯავახიშვილმა ჯერ კიდევ თავისი „ქართველი ერის ისტორიის“ პირველი წიგნის პირველ გამოცემაში გამოთქვა 1908 წელს: „მთავარი ქართველი ტომები არიან: ქართვები, მეგრულ-ჭანები და სვანები“²

ზემოთქმულიდან დასკვნა ასეთია: ივ. ჯავახიშვილს თავისი დებულება აფსილ-აფხაზების ქართველობაზე რაიმე ზეწოლის შედეგად კი არ შეუცვლია, არამედ სულ სხვა ვითარებათა გამო, რაც, ჩვენი აზრით, შემ-

დებში მდგომარეობს: ჯერ ერთი, 1913 წელს, როდესაც ივ. ჯავახიშვილი ამტკიცებდა, რომ აფსილ-აფხაზები ქართველთა ერთ-ერთი შტოა, ის ჯერ კიდევ არ იყო „დიდი ივანე“ ანუ ბოლომდე ჩამოყალიბებული პროფესიონალი-ისტორიკოსი. ამის თქმის უფლებას გააძლევს თვით მისი სიტყვები იმის შესახებ, რომ ქართველი ერის ისტორიის ახალი გამოცემა იმდენად არის შევსებული და დახვეწილი, რომ თითქმის ახალ გამოცემად შეიძლება ჩაითვალოს. დროთა განმავლობაში მან კრიტიკულად გადახედა თავის დებულებებს და სადაც ამას ფაქტიური მდგომარეობა მოითხოვდა, ძველი დებულებები ახლით შეცვალა. ეს შეეხო აფსილ-აფხაზების ქართველობის საკითხსაც. მეორე: ზოგიერთი დებულება ივ. ჯავახიშვილის ადრეულ ნაწერებში დასაზუსტებელი იყო, ამაზე შემდეგი გარემოებაც მიუთითებს, კერძოდ, „ქართველი ერის ისტორიის“ პირველი წიგნის პირველ გამოცემაში (თბ., 1908) ავტორი წერს ქართველების სამ შტოზე: ქართულ, მეგრულ, სვანურზე: „ქართველებს ენათმეცნიერება სამ უმთავრეს შტოდ ჰყოფს: ერთ შტოს ქართლურად მოსაუბრენი შეადგენენ (ქართლელნი, კახელნი, ფშავ-ხევსურნი, მესხები, ადრინდელი იმერლები და გურულები), მეორეს – მეგრულ-ლაზ-ჭანები, ხოლო მესამეს – სვანები“³ „ერთი სიტყვით, ქართველი ერის სამ უმთავრეს შტოდ დაყოფა მტკიცე ენათმეცნიერების კანონებზეა დამყარებული“⁴ როგორც აქედან ჩანს, ივ. ჯავახიშვილი

ქართველებს სამ ძირითად შტოდ ყოფს და ამას ის ენათმეცნიერების კანონებზე დამყარებით აკეთებს. აქედან ისიც ცხადია, რომ ამ სამ შტოში აფსილ-აბა-ზგებს ადგილი არა აქვს. ქართველური ტომების სამ შტოდ დაყოფა ხდება მათი ენების საფუძველზე, ე.ი. ენა ივ. ჯავახიშვილის მტკიცებით ეთნოსის ერთ-ერთი ძირითადი და უმთავრესი სპეციფიკური ნიშანია.

ივ. ჯავახიშვილს ქართველურ ენებთან კონტექსტში არც აფხაზური ენა ავიწყდება და აქაც მისთვის დამახასიათებელი ღრმა დაკვირვებების საფუძველზე ამბობს: „ეგონებ აფსაზურიცა, ჩერქეზულიცა და დიდოურიც, იქნებ ზოგიერთი სხვა კავკასიის ენებიც, ქართული ენის მონათესავედ უნდა ჩაითვალოს და ცალკე მეოთხე შტოს უნდა შეადგენდეს, მაგრამ ჯერჯერობით ეს საკითხი საკმაოდ გამორკვეული არ არის“.5

იმის გამო, რომ ზოგიერთი „საკითხი საკმაოდ გამორკვეული არ იყო“, ივ. ჯავახიშვილი კატეგორიულად კი არ ამტკიცებს ზემოთ მოტანილ დებულებას, არამედ ხაზს უსვამს მათ ალბათობას და წერს: „ეგონებ“, „უნდა“ და მისთ.

ივ. ჯავახიშვილს სრულებითაც საეჭვოდ არ მიაჩნდა ის გარემოება, რომ აფსილ-აფხაზებს თავისი საკუთარი – აფხაზური ენა ჰქონდათ (ჩვენი აზრით დიდად სცოდავენ ის ისტორიკოსები, რომლებიც ივ. ჯავახიშვილს საწინააღმდეგო აზრს მიაწერენ და აღნიშნავენ, რომ იგი „ძველ“ აფხაზებს ქართველებად თვლიდა). ამ

ენის შესახებ ის წერდა: „აფხაზური ქართულის მონათესავე ენაა, მაგრამ უფრო განმარტოებულად დგას, ვიდრე ქართ-მეგრულ-ჭანური“⁶ ან კიდევ: „აფხაზურისა და ქართულის ნათესაობა ცხადია, როგორც ეს პირველად დაასაბუთა პ. ჭარაიამ და შესაფერისი საფუძვლებით დაადასტურა პროფ. ნ. მარმა“.⁷

ქართული და აფხაზური ენების ურთიერთმიმართების გასარკვევად, დიდმნიშვნელოვნად მიგვაჩნია ივ. ჯავახიშვილის შემდეგი მოსაზრება: „განსაკუთრებით საგულისხმო არის აფხაზური ენის შესწავლა და მისი თავისებურებების გამორკვევა, იმიტომ, რომ მას თავის აგებულებაშიც თვალსაჩინო განსხვავება ემჩნევა, თუმცა მისი „ქართულის ნათესაობა მაინც ცხადია“.⁸

ივ. ჯავახიშვილს აფხაზები რომ ქართველებად არ მიაჩნდა, ეს აშკარად ჩანს იქიდანაც, რომ ქართულ ენას ის აფხაზების ენად არ თვლიდა; მისი აზრით, „ქართული ენა ქართლელ-კახელ-იმერელ-გურულებისა და მეგრელ-სვანებისათვის საერთო ენაა“.⁹ აქ აფხაზები შემთხვევით კი არ არის გამოტოვებული, არამედ – შეგნებულად.

ან კიდევ: „ქართველი“ შემკრებლობითი მნიშვნელობით იხმარება ყველა ქართველთა აღსანიშნავად“ (საზგასმა ჩვენია. გ.რ.) – წერს ივ. ჯავახიშვილი. „ასეთი საერთო მნიშვნელობის მქონებული ტერმინის (ქართლ-კახელ-იმერელ-მეგრელ-ჭან-სვანთა ენისა, ზნე-ჩვეულებისა და საერთო თვისებების დასახასიათებლად)

საჭიროების უარყოფა არაეის არ „მეუძლია“.10 აქაც ქართველთა სახელწოდებებში „აფხაზი“ შეტანილი არ არის. უნებური შეცდომაა? ჩვენი აზრით, ასეთი მტკიცება გამორიცხებულია, ვინაიდან ივ. ჯავახიშვილი ასეთ საკითხებში ზუსტი და უკომპრომისო იყო.

ივ. ჯავახიშვილი აფხაზებს ქართველებად რომ არ თვლიდა, ცხადად ჩანს აგრეთვე შემდეგი ადგილიდან: „შეიძლება ითქვას, რომ აფხაზებს, ჩერქეზებს, ყაბარდოელებს, ინგუშებსა და ჩაჩნებს უფრო ნაკლებ აქეთ დღეთა წარმოებული სახელები და მათ შესახებ ცნობა შენახული, ვიდრე ქართველთა ტომებს (ხაზგასმა ჩვენია გ.რ.): მეგრელებს, ჭანებსა და სვანებს, ვიდრე თვით საზოგადო სამწერლობო ქართულსაც კი აქვს ცნობები დაცული“.11

ამ დებულებიდან ცხადად ჩანს ორი გარემოება: პირველი: აფხაზები შეტანილია ჩრდილოეთკავკასიანელთა სიაში, აფხაზებს ბევრი რამ აქეთ მათთან საერთო და მეორე: აფხაზები თავიანთი წარმართული შესედულუბებით განსხვავდებიან მეზობელ მეგრულ-ჭანებისა და სვანებისაგან, როგორც არაქართველური ტომი.

კიდევ ერთი მოსაზრება ივ. ჯავახიშვილისა, რომელსაც არ შეიძლება, ყურადღება არ მივაქციოთ, იგი წერს: „აფსუა, ე.ი. აფხაზი“12 ეს იმას ნიშნავს, რომ ის არ ცნობს აფხაზების დაყოფას საკუთრივ აფხაზებად და ცალკე აფსუებად, ეს სიტყვები, მისი აზრით, სინონიმები.

ყოველივე ზემოთ თქმული, ჩვენი აზრით, გვაძლევს იმის საშუალებას, რომ გავაკეთოთ შემდეგი დასკვნები:

1. მართალია, რომ თავისი სამეცნიერო მოღვაწეობის ადრინდელ პერიოდში ივ. ჯავახიშვილმა გამოთქვა მოსაზრება, რომ „კოლხეთის მოსახლეობა ქართველთა სამ შტოს განეკუთვნება: ლაზ-მეგრელებს, აფშილ-აფხაზებს და სვანებს“, მაგრამ უფრო გვიან, პრობლემის ღრმად გათვითცნობიერების შედეგად, თვითონვე შეცვალა ის, ქართველთა შტოდან აფშილ-აფხაზების გამორიცხვით.

2. ამის საფუძველად მან მიიჩნია აფხაზური ენის არსებითი განსხვავება ქართული ენისაგან.

3. ზოგიერთი ქართველი მეცნიერი ნებით თუ უნებლიედ არასწორად გადმოსცემს და აფასებს ივ. ჯავახიშვილის თეალასზრისს აფხაზთა ეთნიკურ კუთვნილებაზე, რითაც შეცდომაში შეჰყავს მკითხველი საზოგადოება.

რაც შეეხება აკად. ნ. ბერძენიშვილს, იგი ერთმანეთისაგან განასხვავებს ეთნიკურ აფხაზსა და „ქართველ“ აფხაზს. მას „ძველი“ ანუ „ისტორიული აფხაზი“ ეთნიკურ ქართველად რომ არ მიაჩნია, ამას მოწმობს რიგი არგუმენტები:

ჯერ ერთი, როგორც ცნობილია ეთნოსის ცნების ერთ-ერთი ძირითადი მახასიათებელია საკუთარი ენა. ნ. ბერძენიშვილის აზრით ძველ აფხაზებს ქართულისაგან განსხვავებული საკუთარი მშობლიური ენა ჰქონდათ, რომელზედაც მეტყველებდა მთელი აფხაზი ხალხი.

VI-VII და VIII საუკუნის პირველ ნახევარში აფხაზეთის სამთავროში სახელმწიფო და საეკლესიო ენა იყო ბერძნული, რომელიც აფხაზურმა ელიტამ მეტ-ნაკლებად იცოდა. აფხაზეთის სამეფოს შექმნის შემდეგ, (რომელიც დასავლურ-ქართულ სახელმწიფოს წარმოადგენდა), სახელმწიფო ენად იქცევა ქართული, ხოლო ცოტა უფრო მოგვიანებით, IX-X საუკუნიდან – საეკლესიო ენადაც. მაგრამ ამ შემთხვევაშიაც აფხაზ ხალხს არ დაუპარგავს საკუთარი, მშობლიური ენა. მართალია, საზოგადოების მაღალი ფენების წარმომადგენლები ქართულს ფლობდნენ, მაგრამ მასების ენად კვლავ აფხაზური რჩებოდა. ამ გარემოებაზე ნ. ბერძენიშვილი არაერთგან მიუთითებდა თავის შრომებში. მაგალითად, ის წერდა: „აფხაზეთში ქართული ფეოდალური კულტურის გავრცელების ხანაში მხოლოდ „თავადები ქართველდებიან“ ან კიდევ: „უნდა აღინიშნოს, რომ გაქართველება უპირატესად გაბატონებულ კლასს შეეხებოდა, ძირითადი მასა მოსახლეობისა უფრო მტკიცედ ინახავდა ეთნიკურ ნიშნებს“¹³ ე.ი. მათ შორის საკუთარ ენას.

მეორე. აფხაზებს რომ საკუთარი აფხაზური ენა ჰქონდათ, ამაში ნ. ბერძენიშვილს ეჭვი არ ეპარებოდა და მასზე არაერთგან და არაერთხელ მიუთითებდა.

ნ. ბერძენიშვილის აზრით, ქრისტიანობამ აფხაზეთში ღრმად ფესვი იმის გამო ვერ გაიდგა, რომ ის აფხაზურ ენაზე ვერ აუღერდა. თავდაპირველად ქრისტიანო-

ბა აფხაზებში ბერძნულ ენაზე ვრცელდებოდა, რომელიც აფხაზი ხალხის მასამ ცუდად ან საერთოდ არ იცოდა: „ბერძნული ქრისტიანობის შეთვისება აფხაზების მხრივ მოითხოვდა ან აფხაზები უნდა გაბერძნებულიყვნენ კულტურულად, ან ეს სარწმუნოება აფხაზურ ენაზე უნდა გამართულიყო, „ეს ქრისტიანობა აფხაზებისათვის ენობრივად მიუწვდომელი იყო“.14 ან კიდევ: „ბიზანტია არ ცდილობს ხელი შეუწყოს იქ ადგილობრივი ქრისტიანობის (ლაზურად, აფხაზურად) ჩამოყალიბებას“.15

ამ დებულებებში აშკარად ჩანს, რომ ნ. ბერძენიშვილი არამც თუ არ უარყოფდა აფხაზების მშობლიური ენის არსებობას, არამედ, პირიქით, ხაზს უსვამდა მის დიდ მნიშვნელობას მათი გაქრისტიანების პროცესში.

იქვე ნ. ბერძენიშვილი იმასაც აღნიშნავდა, რომ აფხაზებისათვის არც ქართული ქრისტიანობა იყო გასაგები და ადვილად შესათვისებელი, რადგან „ქრისტიანობა აფხაზეთში უცხო ენაზე იყო გავრცელებული და ასეთადვე რჩებოდა, რამდენადაც აფხაზები ამ ქრისტიანული ენების (ბერძნულის, ქართულის (ხაზგასმა ჩემია, გ.რ.) მიმართ ენობრივად უცხონი იყვნენ და უცხოოდვე რჩებოდნენ“.16

ისმება კითხვა: შეიძლება თუ არა ამის შემდეგ „ძველი“ ანუ „ისტორიული აფხაზი“ ბერძენიშვილის თვალ-

საზრისით, ეთნიკურ ქართველად ჩაეთვალოთ. ვგონებ – არა!

ნ. ბერძენიშვილმა კარგად იცის, რომ აფხაზი ქართველის თვალში ცალკე ნათესავია, „ნათესავის“ ნიშანი კი განსხვავებული ენაა.¹⁷ სწორედ ამის გამო „ქართული ქრისტიანობა და ქართული ფეოდალური კულტურა აქ მაინც ზედაპირული იყო და თავის შიგნით უპირატესად ფეოდალურ წრეებს ითრევდა“ (იქვე 603). „მხოლოდ თავადები ქართველდებიან“. „ადგილობრივი აფხაზური მოსახლეობა, ხალხის ფართო მასა, ინარჩუნებდა თავის საკუთარ ენას“.¹⁸ ამასთან დაკავშირებით არ შეიძლება კაცს ასეთი კითხვა არ დაებადოს: თუ „ძველი აფხაზები“ ეთნიკურად ქართველები იყვნენ, როგორც ამას ზოგიერთი მეცნიერი ამტკიცებს, მაშინ ქართველის (თავადი იქნება თუ გლეხი) „გაქართველება“ რა შუაშია, ქართველის „გაქართველება“ განა უაზრობა არ არის? და ასეთ უაზრობას აკად. ნ. ბერძენიშვილი დაუშვებდა? თუ ძველი აფხაზები ქართველები იყვნენ, როგორ შეიძლებოდა ქართული ენა მათთვის უცხო ყოფილიყო?

ამრიგად, 'ხემოთქმულიდან' ის დასკვნა გამომდინარეობს, რომ აფხაზი ტომით, ეთნიკურად, გენეტიკურად არ არის ქართველი. ის გარემოება, რომ აფხაზებში უმრავლესობას ქართული (მეგრული) წარმოშობის მოსახლეობა წარმოადგენს, ჯერ კიდევ არ ნიშნავს

აფხაზის ქართველობას. ამას სხვა მიზეზები გააჩნია, რომელიც ცალკე ანალიზისა და დადგენას მოითხოვს.

სწავლულთა ერთი ნაწილის აზრით „ძველი“ ანუ ისტორიული აფხაზი, ნ. ბერძენიშვილის მტკიცებით ისეთივე ქართველია, როგორც მეგრელი, სვანი, კახი, ქართი, ჰერი და ა.შ. ამ მოსაზრების არგუმენტად მოაქვთ ნ. ბერძენიშვილის ასეთი დებულებები: 1. აფხაზეთი ისეთივე საქართველო იყო და აფხაზი ისეთივე ქართველი იყო, როგორც ეგრისი და მეგრელი, როგორც ჰერეთი და ჰერი, როგორც ქართლელი და ქართლი“; 19 2. ფეოდალური აფხაზეთი მხოლოდ „ქართული“ შეიძლებაოდა ყოფილიყო, რომ „აფხაზი კულტურულ-ისტორიულად „ქართველი“ იყო. 20

აქ, როგორც დაკვირვებული მკითხველი ადვილად შეამჩნევდა, ნ. ბერძენიშვილს შემოაქვს ახალი ცნება – კულტურულ-ისტორიული ქართველისა, ე.ი. ის ერთმანეთისაგან მიჯნავს ეთნიკურ, წარმოშობით ქართველსა და „ქართველს“ ისტორიულ-კულტურული თვალსაზრისით.

ნ. ბერძენიშვილისათვის ქართველის ცნებაში იგულისხმება ქართული სარწმუნოების მაღიარებელი, ქართული კულტურული წრის ადამიანი (ქართული ენით), ვეფხისტყაოსნის კულტურის ადამიანი. „ქართველი“ აქ კულტურულ-პოლიტიკური ცნებაა და არა ეთნიკური. ეთნიკური ქართველის აღსანიშნავად ნ. ბერძენიშ-

ვილი ხმარობს ცნებას „ქართველი წარმოშობით“, „ბუნებით ქართველი“.

როცა ნ. ბერძენიშვილი ამტკიცებს, რომ აფხაზი ქართველია, ის სიტყვა „ქართველს“ სვამს ბრჭყალებში, რაც იმაზე მიუთითებს, რომ ეს გამოთქმა პირობითია. ერთხელ კიდევ მოვიტანთ ნ. ბერძენიშვილის დებულებას სიტყვა-სიტყვით: „აფხაზი კულტურულ-ისტორიულად „ქართველი“ იყო“²¹ და იქვე განაგრძობს: „ვინ არის აფხაზი კულტურულ-ისტორიულად, ე.ი. რომელი ხალხის (და არა ტომის) წევრია ის, რომელ კულტურულ-ისტორიულ ერთეულს ეკუთვნის ის, ამის პასუხი ისტორიკოსის ამოცანაა, რომ აფხაზეთი კულტურულ-ისტორიულად საქართველოს ორგანული ნაწილია, რომ კულტურულ-ისტორიულად საქართველოში „აფხაზი“ იმდენადვე (და არა უფრო მეტად) არსებობდა, რამდენადაც ქართი, ჰერი, კახი, მესხი, ჯავახი, კლარჯი, შავეში, ეგრი, სვანი, ზანი და სხვ. ან კიდევ „კახელი“, „ქართლელი“, „გურული“, „მეგრელი“, „იმერელი“, „აჭარელი“ და ა.შ.“

ამ რეასტრიქონიან ციტატაში სიტყვა „კულტურულ-ისტორიულად“ ოთხჯერ არის გამეორებული და თვითონ ავტორის მიერ საზგასმული იმისათვის, რომ მკითხველმა ერთმანეთში არ აურიოს „ბუნებით აფხაზი“ „კულტურულ-ისტორიულ“ აფხაზში, რომელიც კულტურულ-ისტორიული ქართული სამყაროს ისეთივე დვიძლი შვილია, როგორც ზემოთჩამოთვლილი საქართველოს სხვადასხვა კუთხის მოსახლეობა, რომლებმაც შექმნეს ქართული ფეოდალური კულტურა.

ეთნიკური აფხაზისა და კულტურულ-ისტორიული აფხაზის განსასხვავებლად ნ. ბერძენიშვილი მიუთითებს, რომ სომეხ „იოანე კათალიკოსს დრასხანაკერტელს აფხაზები მიაჩნდა ქართველებად (მეგრელებად) არა წარმოშობის თვალსაზრისით, არამედ ისტორიულად, კულტურულად, პოლიტიკურად“²² სწორედ იგივეს ამტკიცებდა თვითონ ნ. ბერძენიშვილი.

მკითხველის ყურადღება გვინდა მივაქციოთ ზემოთ-მოტანილ ტექსტში ორ გარემოებას: 1. „რომელი ხალხის (და არა ტომის) წევრია აფხაზი“? აქ როცა ლაპარაკია ტომის წევრობაზე, ჩვენი აზრით, ნ. ბერძენიშვილს მხედველობაში ჰქონდა აფხაზების ეთნიკური წარმომავლობა, რამდენადაც „ტომი“ ეთნიკური ერთეულია, ხოლო როცა „ხალხზეა“ ლაპარაკი, აქ იგულისხმება კულტურულ-პოლიტიკური ერთიანობა. ამ ერთიანობის წევრი – ეთნიკური აფხაზი (თავისი მშობლიური აფხაზური ენით) კულტურულ-ისტორიულად ქართველია, ყველა დანარჩენი ქართველის თანასწორი; 2. ნ. ბერძენიშვილი ხაზს უსვამს იმ გარემოებას, რომ „აფხაზი იმდენადვე და არა უფრო მეტად არსებობდა“, ვინემ დანარჩენი ქართველი, ე.ი. მისი როლი ქართულ ფეოდალური კულტურის შექმნაში დანარჩენი ქართველების როლის ტოლფასი იყო და არა რაიმე განსაკუთრებული, სხვაზე მეტი.

ზემოთ თქმულიდან, ჩვენი აზრით, გამომდინარეობს მხოლოდ ერთადერთი შესაძლებელი დასკვნა: აფხაზები ეთნიკურად თავისთავადი ხალხია, რომლებსაც გააჩნიათ საკუთარი, მშობლიური ენა, ეს ენა აფხაზურ-

ია, ქართულისაგან განსხვავებული, მაგრამ აფხაზები იმავე დროს „ქართველებია“, კულტურულ-ისტორიულად, ქართული ფეოდალური სამყაროს ღვიძლი შვილები, სხვებთან ერთად მისი კულტურის შემქმნელები და მატარებლები.

აქვე უნდა აღვნიშნოთ ის გარემოება, რომ ჩვენ შეცდომად მიგვაჩნია ზოგიერთი მეცნიერის მტკიცება იმის შესახებ, რომ ნ. ბერძენიშვილი, თითქოსდა, ძველ აფხაზებს ქართველებად თვლიდა და ეთნიკურად აფსუებისაგან მკვეთრად განსხვავებდა. ამ მოსაზრების დასამტკიცებლად მათ მოაქვთ ნ. ბერძენიშვილის შემდეგი დებულება: „აფხაზი ისეთივე ქართველი იყო, როგორც მეგრელი, სვანი, იმერელი, ქართლელი თუ კახელი.“ აქ მათი მხრივ ერთ „პატარა ეშმაკობას“ აქვს ადგილი; ისინი ზემოთმოტანილ დებულებას ერთგვარად კვეცენ, ამოკლებენ და ტექსტიდან იღებენ ძალზე მნიშვნელოვან ორ სიტყვას – „ისტორიულ-კულტურულად“, რაც არსებითად ამახინჯებს ნ. ბერძენიშვილის აზრს. მეცნიერი ამტკიცებს, რომ შუა საუკუნეებში, კერძოდ VIII-XIII სს., აფხაზი ისტორიულად და კულტურულად ისე იყო შერწყმული საქართველოს სხვა კუთხის ხალხებთან, რომ იგი არაფრით არ გამოირჩეოდა მათგან. ის იყო ქართველი ხალხის ორგანული შემადგენელი ნაწილი, მისი ლხინის თუ ჭირის მონაწილე, საქართველოს დამოუკიდებლობის დამცველი, ქართული ლაშქრის მეწინავე მებრძოლი, ქართული ეკლესიის

მრეკლი და მისი წმინდანების თაყვანისმცემელი. მაგრამ აფხაზის ისტორიულ-კულტურული ქართველობა ნ. ბერძენიშვილისათვის სრულებითაც არ ნიშნავდა აფხაზის ეთნიკურ ქართველობას.

ნ. ბერძენიშვილის აზრით, აფხაზებს რომ საკუთარი, მშობლიური ენა ჰქონდათ, ეს ჩანს მისი შრომების სხვა ადგილებიდანაც. მაგალითად, იგი წერს, რომ „ლაზურ-მეგრული ენა ან აფხაზური ენა, რომ სახელმწიფო ენა ყოფილიყო, სრულიად წარმოუდგენელია, რომ VIII-IX საუკუნეებში ის ქართულით შეცვლილიყო... მეგრული ენა, ისევე როგორც აფხაზური, სახელმწიფო ურთიერთობის სარბიელზე ვერ გამოვიდა“²³ ან კიდევ: „ერთ-ერთი ხელისშემწეობი პირობათაგანი იმისა, რომ მთიელმა აფხაზებმა ადვილად შეითვისეს მათი დამხდური თანამოძმენი, იმაში მდგომარეობდა, რომ ადგილობრივი აფხაზური მოსახლეობა, ხალხის ფართო მასები ინარჩუნებდა საკუთარ ენას (ხაზგასმა ყველგან ჩვენია. გ.რ.).²⁴

აქედან ცხადია ის გარემოება, რომ ნ. ბერძენიშვილისათვის საეჭვო არ არის აფხაზეთში აფხაზური ენის არსებობა აფსუების ჩამოსახლებაამდე. კიდევ მეტი, მისი მტკიცებით ადგილობრივ ანუ დამხდურ აფხაზებს და აფსუებს ერთი საერთო ენა ჰქონდათ, სწორედ ენის ერთობის საფუძველზე ისინი იყვნენ „თანამოძმენი“ და არა ერთმანეთისათვის სრულიად უცხო ტომები. სწორედ ამით უნდა აიხსნას, ჩვენი აზრით, ის გარემოება, რომ

როგორც ქართულ, ასევე არაქართულ (მისიონერთა ნაწერებში) წყაროებში და დოკუმენტებში აფსუები საერთოდ არაა ნახსენები, ისინი აფხაზებად მიიჩნეოდნენ. სწორედ მათმა ტომობრივმა ნათესაობამ განაპირობა ის გარემოება, რომ ისინი ჩამოდიან ტომობრივად და მშვიდობიანი გზით ფუძნდებიან აფხაზეთში. ჩვენი აზრით, არაა სწორი ზოგიერთი ქართველი ისტორიკოსის მტკიცება იმის შესახებ, რომ აფსუებმა, თითქოსდა, ბრძოლით დაიპყრეს აფხაზეთი და იქ, როგორც პოლიტიკური ძალა, გაბატონდნენ და ადგილობრივი მოსახლეობა ძველი აფხაზები ანუ მეგრელები მონებად აქციეს, რის საფუძველზედაც წარმოიშვა ტერმინი „აგრუა“, რომელიც ერთდამევე დროს ნიშნავს როგორც მეგრელს, ასევე მონასაც.

აფხაზებს რომ თანამოძმე ტომები კავკასიის ჩრდილოეთ კალთებზე ყავდათ, ამას ნ. ბერძენიშვილი არაერთხელ აღნიშნავდა თავის შრომებში: „აფხაზებს, უეჭველია, მონათესაური (ხაზგასმა ჩვენია გ.რ.) და კულტურული კავშირი ჰქონდათ კავკასიანებთან (ჩერქეზ-ადიღურ ტომებთან). ამ მოვლენის მეცნიერული წარმოჩენა საჭიროა და სასურველი“,²⁵ ან კიდევ: „საკუთრივ აფხაზეთი (ანაკოფიის დასავლეთით) უფრო მჭიდრო ურთიერთობაში იმყოფებოდა, ბუნებრივია, მთისძირა, თუ მთის იქითაც მოძმეებთან“ (ხაზგასმა ჩვენია გ.რ.).²⁶

თუ ძველი აფხაზები ქართველები იყვნენ, რატომ უნდა ქონოდათ მათ „უფრო მჭიდრო ურთიერთობა“ კავკა-

სიანებთან, ვიდრე ქართულ სამყაროსთან, ვინ იყვნენ მთის იქითა მოძმეები“? რასაკვირველია, არა ქართველები, არამედ „ჩერქეზ-ადიღური ტომები“.

ნ. ბერძენიშვილის ასეთი დებულებების გაცნობის შემდეგ განა შესაძლებელია, რომ მეცნიერმა სერიოზულად ამტკიცოს – ნ. ბერძენიშვილს ძველი აფხაზები ქართველებად მიაჩნდა.

ყოველივე ზემოაღნიშნული, ჩვენი აზრით, საფუძველს გვაძლევს, დავასკვნათ: აკად. ნ. ბერძენიშვილის აზრით:

1. ისტორიული ანუ ძირძველი აფხაზი ეთნიკურად „წარმოშობით“, „ბუნებით“, არ იყო ქართველი.

2. აფხაზი კულტურულ-ისტორიულად იმდენად იყო ქართველი XVII საუკუნემდე, რამდენადაც ის ქართული კულტურული სამყაროს შვილი იყო, მისი „ორგანული ნაწილი“, მისი ერთ-ერთი შემქმნელი და მატარებელი.

3. აფხაზებს ჰქონდათ და აქვთ თავიანთი საკუთარი, მშობლიური ანუ აფხაზური, ქართულისაგან განსხვავებული, მაგრამ მისი „მონათესავე“ (ბერძენიშვილი) ენა, რომელიც აფსუურ ენასთან ერთად აბაზინური ენის დიალექტია.

4. დამხვედურ ანუ ძირძველ აფხაზებს და მთიელ აფხაზებს (აფსუებს) ერთი, საერთო ენა ჰქონდათ.

5. ძველი აფხაზური ენა (XVII-მდე) და დღევანდელი აფხაზური ენა არსებითად ერთიდაიგივეა.

§ 2. აფხაზური თუ აფსუური ენა?

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ეროვნებისა და ერის, რიგორც გარკვეული ეთნოსის, ერთ-ერთი არსებითი, სპეციფიკური ნიშანი ენაა, თუმცა იგი არ არის მათი ეთნიკური ვინაობის ერთადერთი ატრიბუტი, მასთან ერთად იგულისხმება ტერიტორიის, მატერიალური და სულიერი კულტურის, ყოფა-ცხოვრების, წეს-ჩვეულებებისა და ფსიქიკური წყობის ერთიანობა.

როცა საკითხი ეხება აფხაზთა ეთნიკურ წარმომავლობას, ბუნებრივია, უპირველეს ყოვლისა, უნდა გაირკვეს თუ რომელ ენაზე მეტყველებდნენ ეგრეთ-წოდებული „ძველი“ ანუ „ისტორიული აფხაზები“ XVII საუკუნემდე და რომელია მათი თანამედროვე ენა?

როგორც წინა პარაგრაფში ნაჩვენები იქნა, დიდი ქართველი ისტორიკოსები: ივ. ჯავახიშვილი, ს. ჯანაშია, ნ. ბერძენიშვილი და მათი სკოლის წარმომადგენლები ერთმნიშვნელოვნად მიიჩნევენ, რომ აფხაზებს იმთავითვე ჰქონდათ საკუთარი ენა და ამ ენით ისინი განსხვავდებოდნენ ქართველური ტომებისაგან.

ეს პრინციპული მნიშვნელობის დებულება უკრიტიკოდ იყო მიღებული ქართულ ისტორიოგრაფიაში მანამ, სანამ დიდი ქართველი მეცნიერი პ. ინგოროყვა მას ეჭვქვეშ დააყენებდა და დაიწყო მტკიცებას, რომ „ძველი აფხაზები“, (XVII საუკუნემდე) იგივე ქართველ-

ბი არიან და ისინი ერთ-ერთ ქართულ დიალექტზე მეტყველებდნენ. პ. ინგოროყვას აზრით, აფხაზების წინაპრები მესხი ტომები არიან (უფრო ადრე ამას ნ. მარიც ამტკიცებდა), მაგრამ „რომელ დიალექტზე ლაპარაკობდა აფხაზეთის მესხთა ეს ტომი, საკუთრივ ქართულზე, თუ ადგილობრივ ეგრისულ დიალექტზე გაურკვეველი რჩება“¹. ან კიდევ: „აფხაზები და აფხაზეთში მოსახლე სხვა ტომები (აბსილები, მისიმიანები, სანიხები)–ეს ისეთივე წმინდა ქართველი ტომები იყვნენ, ქართული წარმოშობისა, ქართულ დიალექტზე მოლაპარაკე, როგორც დასავლეთ საქართველოს დანარჩენი ტომები: ქართვები, მეგრელები და სვანები“... „აფხაზები ქართველები იყვნენ წარმოშობითა და ენით“², „დასავლეთ საქართველოს ქართული სახელმწიფო შექმნილია ქ ა რ თ ვ ე ლ ი ტომების მიერ და ამ ტომთა შორის არის ქ ა რ თ ვ ე ლ ი ტ ო მ ი ა ფ ხ ა ზ ე ბ ი“³.

აფხაზები ქართველებად მიაჩნდა აკადემიკოს: ს. ყაუხჩიშვილს, რომელიც წერდა: „აფხაზი არის სახელწოდება ქართველი ტომისა“, ან კიდევ: „აბაზგთა (ანუ აფხაზთა) ქართველი ტომი“, აკად. გ. ჩიტაიას აზრით „საკუთრივ აფხაზები – ადგილობრივი ძველი მოსახლეობაა, თუ ერთი მათგანი სკვითური ჩამომავლობისაა, მეორე – კოლხურ-ქართული მოდგმისაა“⁴, აფხაზთა ქართველობას იზიარებდნენ აკად. გ. ახვლედიანი, პროფ. დ. კობიძე და სხვა.

3. ინგოროყვას მიმდევართა შორის, ვინც ყველაზე მეტად აქტიურობს დღეს, არიან ცნობილი ისტორიკოსები: გ. გასვიანი და ჯ. გამახარია, რომლებიც ძალზე ინტენსიურად მუშაობენ აფხაზეთის პრობლემებზე და რომელთა კალამს ეკუთვნის სოლიდური შრომები ამ დარგში. არ შეიძლება აქვე არ აღინიშნოს, რომ ბატონმა გ. გასვიანმა ბოლო 10 წლის განმავლობაში გამოსცა 5 სქელტანიანი მონოგრაფია აფხაზეთზე, ასევე ბატონმა ჯ. გამახარიამ ნამდვილად გაახარა მკითხველი საზოგადოება აფხაზეთზე შექმნილი მონოგრაფიებითა და საარქივო მასალების პუბლიკაციით, თანდართული მეტად საყურადღებო კომენტარებით.

ზემოთაღნიშნული პატივცემული ავტორების აზრით, „ძველი აფხაზები“, ისევე როგორც მეგრელები, სვანები, იმერელები, ქართლელები და კახელები ქართველები იყვნენ და ქართულად მეტყველებდნენ, სანამ აფსუას ტომები ჩრდილოეთიდან აფხაზეთში არ შემოიჭრნენ და არ გააფსუეს ადგილობრივი ქართველი ტომები. „აფხაზებში“ ჩვენ უსათუოდ ქართველს ვგულისხმობთ და არა აფსუას“—წერს გ. გასვიანი⁶. „ძველი აფხაზები ანუ ქართული ტომი, თუ ქართველური ტომების შენაჯვარი“⁷. „აფშილები მეგრულ ან მის უახლოეს ენაზე მეტყველი ხალხი იყო თავიდანვე“⁸. იმავე ავტორის მტკიცებით „აფხაზთა სამეფო“ მთელი თავისი შემადგენლობით იმთავითვე ქართული და ქართველური იყო — ეთნიკურად, სულიერად, ტერიტო-

რიულად, ენობრიულად, კულტურულად, პოლიტიკურად და ასე შემდეგ” (ხაზგასმა ჩემია გ.რ.).

„ძველი” ანუ „ისტორიული აფხაზები” ქართველებად მიაჩნია პროფესორ ჯ. გამახარიასაც, რომლის მტკიცებითაც ისინი მეტყველებდნენ შუასაუკუნეების მეგრულ ან სვანურ დიალექტზე. არგუმენტი? აღნიშნულ ავტორებს თავიანთი დებულებების – რომ აფხაზები ქართველები იყვნენ და ქართულ ენაზე მეტყველებდნენ – დასასაბუთებლად არავითარი არგუმენტი არ გააჩნიათ, რამდენადაც არავენ არაფერი იცის, თუ როგორი იყო ზემოაღნიშნული დიალექტი. სწორედ ამ გარემოებამ ათქმევინა აკადემიკოს მ. ლორთქიფანიძეს ერთ-ერთ სადოქტორო დისერტაციის დაცვაზე, რომ სანამ ჩვენ ხელთ არ გვექნება სათანადო უტყუარი საბუთი ძველი აფხაზების სამეტყველო ენაზე, მათი ეთნიკური ვინაობის დადგენა ვერ მოხერხდებაო. აკადემიკოსის ამ სიტყვებში, ჩვენი აზრით, ხაზგასმულია ამ პრობლემის გადაწყვეტის უდიდესი სიძნელე და იმავე დროს მისი უდიდესი მნიშვნელობაც საძიებელი საკითხის გადაჭრის საქმეში.

მაგრამ, რასაკვირველია, ეს იმას როდი ნიშნავს, რომ სანამ ასეთი საბუთი არ აღმოჩნდება, ჩვენ ამ პრობლემაზე არ უნდა ვიმსჯელოთ და არ შევეცადოთ სხვადასხვა ხერხებითა და მეთოდებით ვიკვლიოთ ის.

და სწორედ აქ დგება საკითხი: რა ვიციოთ ჩვენ საერთოდ „ძველი” ანუ XVII საუკუნემდე მცხოვრებ

აფხაზთა სამეტყველო ენის შესახებ? ერთ-ერთი პირველი ასეთი ცნობა მოეპოვება ცნობილ იტალიელ მისიონერს არქანჯელო ლამბერტს, რომელიც თითქმის 18 წელი (1633-1649 წ.წ.) ცხოვრობდა სამეგრელოში, იგი დიდად იყო დაინტერესებული ადგილობრივი მოსახლეობის ყოფა-ცხოვრებით, ადათ-წესებით, მათი კულტურითა და ისტორიით. ის კარგად იცნობდა აგრეთვე მეზობლად მცხოვრებ აფხაზებს და მათ მტრულ თუ მეგობრულ ურთიერთობებს მეგრელებთან. ეს ყოველივე მან გადმოსცა თავის წიგნში „სამეგრელოს აღწერა“, რომელიც იტალიაში დასტამბა 1654 წელს, სწორედ ამ წიგნში არქანჯელო ლამბერტი აფხაზებზე წერს, რომ მდინარე კოდორს გაღმა ცხოვრობენ აფხაზები „თავიანთი განსხვავებული ენით“¹⁰, ან კიდევ: „როგორც კი გადახვალ კოდორს ანუ კორაქსს, მის მეორე მხარეზე ლაპარაკობენ აფხაზურად.“^{10ა} ე.ი. აფხაზები მეგრელებისაგან (ქართველებისაგან) განსხვავდებოდნენ თავიანთი საკუთარი ენით, რომელიც არ იყო ქართული.

აფხაზთა საკუთარ სამეტყველო ენაზე მოგვითხრობს არქანჯელო ლამბერტის თანამედროვე მეორე იტალიელი მისიონერი ძამპი, რომელიც ასევე მოღვაწეობდა XVII საუკუნის 30-იან წლების სამეგრელოში; დომინიკელი მისიონერი ჟან დე ლუკა, აღნიშნავს (1629წ), რომ „აფხაზებს აქეთ თავიანთი საკუთარი ენა, რომელიც მკვეთრად განსახვავდება მათი მეზობე-

ლი ხალხების ენისაგან”¹¹, ამავე აზრისაა XVII საუკუნის ნიდერლანდელი სახელმწიფო მოღვაწე ნიკოლაი ვიტსენიცი¹².

ცნობილია, რომ ექვთიმე ათონელმა ჯერ კიდევ XI საუკუნეში ეპიფანე კიპრელის (IV ს.) მიერ შედგენილ მსოფლიო ხალხების სიაში შეიყვანა აფხაზები და მეგრელები და მოიხსენიებს მათ ქართველების გვერდით, როგორც საკუთარი ენის მქონეთ¹³. ასევე XIII საუკუნის ქართველი ანონიმი ავტორი „აფხაზებს“ უმატებს იპოლიტე კიპრელის ქრონიკას. ისიც ცალკე ასახელებს ქართვეს, მეგრელებს, სვანებს, აფხაზებს, როგორც საკუთარი ენის მქონეთ¹⁴.

XVIII საუკუნის დიდი ქართველი ისტორიკოსის – ვახუშტი ბაგრატიონის მტკიცებით „აფხაზებს აქუსთ თვისი საკუთარი ენა”¹⁵. როგორც ცნობილია, ვახუშტი ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა XVIII საუკუნეში, ისტორიულად არც ისე დიდად დაშორებულ ეპოქაში აფხაზების „ჩამოწოლიდან”. იგი ერთხელაც არ ახსენებს სადმე აფხაზებს. საფიქრებელია, რომ ეს ტერმინი მისთვის „აფხაზის” იდენტურია. წინააღმდეგ შემთხვევაში აუცილებლად მოიხსენიებდა მათ. ვახუშტი, როცა მეგრელებს ახასიათებს, წერს, რომ ისინი „ენით არიან დიდნი და წარჩინებულნი ქართულის ენითა,” ე. ი. შესანიშნავად იციან ქართული ენაო, მაგრამ იქვე უმატებს „არამედ აქუსთ თავიანთი ენა, გარნა წამხდარი ქართულირევე.”¹⁶ ვახუშტი, რომელიც მეგრულ ენას

„წამხდარ ქართულს“ უწოდებს, აფხაზებთან მიმართებაში განა არ აღნიშნავდა იმას (თუ ეს სინამდვილე იყო), რომ მათ თავდაპირველად ქართული ენა ჰქონდათ და შემდეგ აფსუურზე ან სხვა ენაზე გადავიდნენ. ჩვენი აზრით, ეს გამორიცხებულია.

ზემოთ თქმულიდან ცხადია, რომ „ძველ“ აფხაზებს ჰქონდათ თავიანთი საკუთარი სამეტყველო ენა – მეზობელი ტომების, ხალხების სამეტყველო ენებისაგან განსხვავებული. რომელი იყო ეს ენა? ამაზე პასუხი რომ გავცეთ, მოდით დავსვათ ასეთი კითხვა: რა ენაზე მეტყველებდნენ XVI-XVII საუკუნეების მიჯნაზე მეგრელები და სვანები? მკითხველი ყოველგვარი დაფიქრების გარეშე იტყვის – მეგრულ და სვანურ ენაზე; იტყვის იმის გამო, რომ დღესაც კი ისინი თავიანთ საოჯახო ენაზე საუბრობენ, როგორც წესი, ყოველდღიურ ცხოვრებაში. აქედან გამომდინარე, რა შეიძლება ეუწოდოთ იმ – ქართულისაგან განსხვავებულ – ენას, რომელზედაც XVI-XVII საუკუნეების მიჯნაზე, ან XVII საუკუნის შუახანებში მეტყველებდნენ აფხაზები? – რასაკვირველია, აფხაზური, ვიტყვით ჩვენ. თუ ჩვენ არ გვიკვირს, რომ მეგრელებსა და სვანებს თავიანთი ენა (თუ დიალექტი, ეს დღემდე ერთმნიშვნელოვნად დადგენილი ვერ არის) დღემდე შემორჩათ, რატომ არ შეიძლება იგივე ითქვას აფხაზებზე და მათ საკუთარ „განსხვავებულ“, არაქართულ ენაზე. ხომ არ იჩენს აქ

ზოგიერთი სწავლული გარკვეულ ტენდენციურობას, რომ გაამართლოს თავისი შეხედულებები?

ახლა სრულიად კანონზომიერი იქნება, ჩვენი აზრით, თუ დავსვამთ კითხვას: როდის ჩაეყარა საფუძველი იმ აფხაზურ ენას, რომლითაც მეტყველებდნენ XVII საუკუნის შუახანების აფხაზები? ჩვენ გვგონია, რომ საგსებით ლოგიკური იქნება პასუხი, თუ ვიტყვით – აფხაზური ენა არსებობს აფხაზების, როგორც ეთნიკური ერთეულის, წარმოშობის პირველი დღიდანვე, როგორც მათი ერთადერთი მშობლიური ენა, ე.ი. მას არსებობის იმდენი ხნის ისტორია აქვს, რამდენიც – აფხაზ ხალხს. განა იგივეს არ ვამბობთ ქართველი ხალხისა და მისი ენის შესახებ? აფხაზები არ შეიძლება ამ შემთხვევაში გამონაკლისს წარმოადგენდნენ.

ახლა უპრიანი იქნება ასეთი კითხვის დასმაც: რა ბედი ეწია იმ აფხაზურ ენას, რომელზედაც მეტყველებდნენ XVII საუკუნის დამდეგს თუ ამავე საუკუნის შუახანებში აფხაზები? პ. ინგოროყვას კონცეფციის წარმომადგენლები, როგორც ეს ზემოთ ვნახეთ, საერთოდ უარყოფენ ასეთი ენის არსებობას აფხაზეთში. ზემოთაღნიშნულ პერიოდში, მათი მტკიცებით, „ძველი აფხაზები“-ს ანუ იგივე ქართველების ენა იყო ქართული; XVII საუკუნის შუახანებში ჩრდილოეთიდან შემოჭრილმა აფსუას ტომებმა ადგილობრივ ქართულ მოსახლეობას თავს მოახვიეს საკუთარი ენა, საკუთარი სარწმუნოება და საკუთარი ადათ-წესები. რაც შეეხე-

ბა საკუთარი სარწმუნოებისა და კულტურის დამხედურთათვის თავზე მოხვევას, ეს საკამათო არ არის, მაგრამ რაც შეეხება ენას, აქ საკითხი უფრო რთულადაა. ენა ისეთი სოციალური ფენომენია, რომელიც ცვალებადობას ადვილად არ ექვემდებარება, შეიძლება შეიცვალოს მისი გარკვეული ელემენტები და არც თუ მცირე დოზით, მაგრამ ხალხის სამეტყველო ენა საუკუნეებს უძლებს მაშინაც კი, როდესაც მასზე დიდი ზეწოლა ხდება სხვადასხვა ისტორიული პირობების შედეგად.

აქედან გამომდინარე სწორად არ მიგვაჩნია იმის მტკიცება, რომ აფსუებმა, პროფ. გ. გასვიანის სიტყვებით რომ ვთქვათ, ამ „ჩამორჩენილმა უდამწერლობო და პრიმიტიული კულტურის მქონე ხალხმა ყოველმხრივ განვითარებული ყოფა-ცხოვრების მქონე ქართველ აფხაზებს“¹⁷ ჩამოსვლისთანავე, ან რაღაც, მაქსიმუმ, ადამიანთა ერთი თაობის მანძილზე, დამხედურ ქართველ მოსახლეობას, თითქოსდა, დაავიწყეს თავისი საკუთარი ენა, გადააგვარეს სარწმუნოების მხრივ და გახადეს წარმართები, მაშინ, როდესაც უნდა მომხდარიყო პირიქით. შედარებით ადვილია დაპყრობილ ხალხს დაავიწყო საკუთარი სარწმუნოება, საუკუნეების განმავლობაში ჩამოყალიბებული საკუთარი ადათ-წესები, მაგრამ მშობლიურ ენას, ასევე საუკუნეების სიღრმეებიდან ამოსულს, სისხლსა და ხორცში, მთელს მის არსებაში გამჯდარს, ადვილად ვერ დაავიწყებ. ამას

თვით ქართველი ხალხის ისტორია ნათლად ცხადყოფს. აჭარლები 300 წლის განმავლობაში იყვნენ თურქთა ტყეობაში და მათ სარწმუნოება და ადათ-წესები ძალით დაათმობინეს, მაგრამ ენა-ვერა. ასევე ფერეიდნელი ქართველები, სრულიად უცხო გარემოში, ქართველებისგან ძალზე შორს გარიყულები, ახლაც, გადასახლებიდან 400 წლის შემდეგ, გულმოდგინედ ცდილობენ მშობლიური ენა არ დაივიწყონ. აფხაზეთელი ქართველები რა ისეთი უნიათო და უნებისყოფო, მშიშარა და არაპატრიოტი ხალხი იყო, რომ აფსუების ჩამოსვლისთანავე მათ გულში ჩაეხუტნენ და მათ ენაზე აულურტულდნენ. ასეთი რამ ისტორიამ არ იცის.

მოქმედი ენის სხვა ენით შეცვლას საუკუნეები და ადამიანთა თაობები სჭირდება. აქედან, ჩვენი აზრით, მხოლოდ და მხოლოდ ერთი დასკვნა გამომდინარეობს: აფსუების დამხვდური მოსახლეობა, ყოველ შემთხვევაში, მათი ერთი მნიშვნელოვანი ნაწილი „ქართველი აფხაზები“ კი არ იყვნენ, არამედ საკუთრივ აფხაზები, რომელთა სამეტყველო ენა აფსუურის იდენტური, ან ძალზე მსგავსი ენა იყო.

ჩვენი აზრით, სწორედ ამით უნდა იყოს გამოწვეული ის გარემოება, რომ არც XVIII საუკუნის ქართველი ისტორიკოსები, არც იმდროინდელი მოგზაურები და კათოლიკე მისიონერები აფსუებს, როგორც აფხაზებისაგან განსხვავებულ ხალხს ან ტომს არ იცნობენ. მათთვის ცნობილია ერთი ხალხი, ერთი ცნება – “აფხ-

აზი”, ისინი ერთმანეთისაგან არ არჩევენ აფხაზსა და აფსუას. ისმება კითხვა – რატომ? იმიტომ, რომ ისინი მათ თვალში ეთნიკურად ერთ ხალხს წარმოადგენდნენ. საწინააღმდეგოს დაშვება არალოგიკურია, მაშინ უნდა ვთქვათ, რომ არც “სემოთხსენებული მისიონერები, არც ვახუშტი, არც ჯავახიშვილი, ჯანაშია, ბერძენიშვილი და სხვები არ იყვნენ ჩახედულნი აფხაზი ხალხის ისტორიაში და, სამწუხაროდ, ერთმანეთისგან ვერ არჩევენ აფხაზსა და აფსუას. ეს ხომ, თავის მხრივ, რბილად რომ ვთქვათ, წარმოუდგენელია.

კიდევ ერთი საკითხი აფხაზურ ენასთან დაკავშირებით – ისმება კითხვა: ხომ არ შეიცვალა XVII საუკუნის აფხაზური ენა მომდევნო, XVIII–XIX საუკუნეებში სხვა რომელიმე ენით? პ. ინგოროყვას კონცეფციის ზოგიერთი წარმომადგენელი იმასაც კი ამტკიცებს, რომ არავითარი „აფხაზური ენა“ არ არსებობს, მაგრამ არსებობს აბაზური, ანუ როგორც თვითონ უწოდებენ, აფსუური, რომელიც ადიღეურ–ჩერქეზულ ენათა ჯგუფს განეკუთვნება და არავითარი საერთო არა აქვს ისტორიულ აფხაზურ ენასთან, ანუ იგივე “შუა საუკუნეების მეგრულთან”. რა შეიძლება ამასთან დაკავშირებით ითქვას? ჯერ ერთი. აფხაზურსა და აბაზურს სპეციალისტები განიხილავენ ერთი და იმავე ენის დიალექტად, რაც იმას ნიშნავს, რომ ისინი იდენტური კი არ არიან, არამედ ერთმანეთისაგან განსხვავებული¹⁸. მეორე. „ისტორიული აფხაზური ენა“ იგივეა,

რაც საერთოდ აფხაზური და არა შუა საუკუნეების მეგრულის დიალექტი, რომელიც არავენ არ იცის როგორი ენაა ის.

ზემოთ დასმულ კითხვაზე – შეიძლება პირდაპირ ვუპასუხოთ შემდეგი, XVIII–XIX–XX საუკუნეებში არავითარი ისეთი კატაკლიზმები არ მომხდარა აფხაზეთში, რომ აფხაზებს საკუთარი ენა დაეიწვნოდათ და სხვა ენაზე გადასულიყვნენ, აქედან დასკვნა: დღევანდელი აფხაზური ენა, რომელსაც ზოგიერთი მეცნიერი და მეკლევარი აფსუურ ენას უწოდებს – არის ის ენა, რომელზედაც აფხაზები XVII საუკუნის შუახანებში მეტყველებდნენ, ჯერ კიდევ მთიელი აფხაზების ანუ აფსუების ჩამოსვლამდე, ე.ი. ძირძველი აფხაზების ენა, მათი მშობლიური ენა უხსოვარ დროდან.

ერთ-ერთი არგუმენტი იმისა, რომ “ძველი აფხაზები” არ იყვნენ ქართველები, ჩვენი აზრით, არის მათი ქრისტიანობისაგან განდგომა და გაწარმართება XV საუკუნეში. როგორც ცნობილია, 1470 თუ 1474 წელს (თარიღი ჯერჯერობით მთლად დაზუსტებული არ არის) იმერეთის მეფე ბაგრატმა და სამეგრელოს მთავარმა შამადავლემ დასავლეთ საქართველოში მოიწვიეს ანტიოქიისა და იერუსალიმის პატრიარქი მიქაელი, რომლის ღოცვა-კურთხევით შედგა ამ მხარის სამღვდელოების კრება, რომელმაც აფხაზეთის კათალიკოსად აირჩია ცაიშელ-ბედიელი მთავარეპისკოპოსი იოვაკიმე. აფხაზეთის საკათალიკოსოში მაშინ შედიოდა მთელი

დღევანდელი იმერეთი, აჭარა, გურია, სამეგრელო, სვანეთი და აფხაზეთი. ტერმინი “აფხაზეთი” ამ კრების მიერ მიღებულ დოკუმენტში – “მცნებაი სასჯულოი” – იხმარება ორი მნიშვნელობით: ფართო და ვიწრო გაგებით. ფართო გაგებით “აფხაზეთი” მთელი დასავლეთი საქართველოა, ყოველი “აფხაზთა სამეფო”, ვიწრო გაგებით კი – თანამედროვე აფხაზეთის ტერიტორია ანაკოფიის ან კელასურს იქით.

აღნიშნული ღონისძიების ჩატარება და “მცნებაი სასჯულოის” მიღება განაპირობა იმ გარემოებამ, რომ ამ დროისათვის “აფხაზეთი ქრისტიანობისაგან სრულიად მიდრეკილ იყუნეს, ქრისტეს მცნებათაგან განშორებულ იყუნეს”¹⁹. ამ კრებასა და მასზე მიღებულ დოკუმენტს ხელი უნდა შეეწყო აღნიშნული მდგომარეობის გამოსწორებისათვის.

მეცნიერთა შორის დავას იწვევს ზემოთ მოტანილ ციტატაში ცნება “აფხაზეთის” შინაარსი, კერძოდ აქ “აფხაზეთი” მთელ დასავლეთ საქართველოს მიემართება თუ საკუთრივ აფხაზეთს. მტკიცება იმის შესახებ, რომ “მცნებაი სასჯულოში” ქრისტიანული წესების შერყენა და დამახინჯება საკუთრივ აფხაზეთსა და აფხაზეთს ეხება, პროფ. გ. გასვიანის აზრით, მცდარია, ჩვენ კი გვგონია, რომ თუ ქრისტეს რჯულისაგან “სრულიად მიდრეკილებას და ქრისტეს მცნებათაგან განშორებულობას” მთელი დასავლეთ საქართველოს (ფართო გაგებით-აფხაზეთის) მნიშვნელობით

გავიგებთ, მაშინ უნდა დავამტკიცოთ, რომ სწორედ XV საუკუნის შუახანებისათვის იმერეთში, გურიაში, სამეგრელოსა და სხვაგან აღგილი ჰქონდა ქრისტიანობისაგან სრულიად განდგომა-ჩამოშორებას, ეპისკოპოსთა, მოძღვართა, მღვდელთა, დიაკვანთა უგულვებელყოფასა და მათ წინააღმდეგ აშკარა ურჩობას, ქრისტიანობის წარმართობით შეცვლას, ეკლესიებისა და მონასტრების გაუქმებას, ლოცვა-კურთხევაზე ხელის აღებასა და მისთანებს. მაგრამ XV საუკუნის დასავლეთ საქართველოს ისტორია ამას არ ადასტურებს, ამის მსგავსი იქ არაფერი არ მომხდარა. იყო შინაფეოდალური ომები, ურთიერთთავდასხმები, ურთიერთძარცვა და დაპყრობები, ტყვეთა სყიდვა, ქრისტიანული ზნეობის დაკნინება-დაქვეითება, მაგრამ, რამდენადაც ჩვენთვის ცნობილია, არ ყოფილა ეკლესია-მონასტრების დახურვა-გაუქმება, მღვდელმთავართა წინააღმდეგ გამოსდომები, წინაქრისტიანული, წარმართული რელიგიის აღორძინება და მისთანები. თუ ეს ასეა და ამაში ეჭვის შეტანაც კი არ შეიძლება, მაშინ მთელ დასავლეთ საქართველოს, განსაკუთრებით მისი ბარის მოსახლეობის უდიდეს უმრავლესობას, როგორ უნდა შეესაბამებოდეს “მცნებაი სასჯულოის” ზემოთმოტანილი სიტყვები: “ქრისტიანობისაგან სრულიად მიდრეკილ იყუნეს, ქრისტეს მცნებათაგან განშორებულ იყუნეს” (ხაზგასმა ჩემია გ.რ.). რასაკვირველია, ეს ნათქვამია საკუთრივ აფხაზეთისა და აფხაზების შესახებ, მაგრამ ამას ბატონი გ. გასვი-

ანი, ჩვენი აზრით, იმიტომ არ ეთანხმება, რომ ის არ ჯდება მის თეორიაში აფსუების შესახებ, რომლის მიხედვითაც XVII საუკუნემდე აფხაზები იყვნენ ეთნიკური ქართველები, მართლმადიდებელი ქრისტიანები. რაც შეეხება ამავე საუკუნეში კავკასიის ჩრდილოეთიდან გადმოსულ აფსუებს, ეთანხმებით პატივცემულ პროფესორს, ისინი არასოდეს არ ყოფილან ქრისტიანები და ვერც განუდგებოდნენ მას.

ქრისტიანობისაგან განდგომა და გაწარმართება საკუთრივ აფხაზეთსა და აფხაზებს რომ ეხება, ამის დამადასტურებელ ერთ-ერთ არგუმენტად გამოდგება ლევან II-დადიანის მიერ ხობის მონასტრისადმი მამულების მფლობელობის განახლების სიგელი, რომელშიც აღნიშნულია, რომ იოვაკიმე აფხაზეთის კათალიკოსად დაინიშნა მაშინ, როდესაც “მას ჟამსა უღმრთოდ და უსჯულოებად მიიქცეს აფხაზნი, აფხაზთა გარყუნეს სჯული და კანონი”²¹. ამ დოკუმენტისა და “მცნებაი სასჯულოსი” აქ მოტანილი დებულებები შინაარსით, როგორც მკითხველი ადვილად შეამჩნევდა, იდენტურია. ცნობილი ისტორიკოსი ვახუშტი ბაგრატიონი თავის მხრივ ამტკიცებდა, რომ “აფხაზნი არღარა მონობენ რჯულსა და სარწმუნოებას”²².

XV საუკუნისათვის აფხაზთა გაწარმართების მიზეზები, ჩვენი აზრით, მეცნიერულად ახსნილი აქვს აკად. ნ. ბერძენიშვილს, რომლის მტკიცებითაც აფხაზეთში XIII საუკუნიდან ადგილი აქვს კავკასიის ჩრდი-

ლოეთიდან მოსახლეობის ფართო მიგრაციის პროცესს. აღნიშნული მოსახლეობა, აფხაზთა თანამოძმე ტომები, ჯერ კიდევ გვაროვნული წყობილების წესებით ცხოვრობდნენ, მათი რელიგია კი წარმართული იყო. ეს მოსახლეობა უპირისპირდება ადგილობრივ ფეოდალურ ურთიერთობას, რომელიც ქართულ ფენომენად აღიქმებოდა. დამხვედური მოსახლეობა: აფხაზები და ქართველები სოციალურ საფუძველზე ჩამოსულთა მოკავშირენი ხდებიან, დროთა განმავლობაში ფეოდალიზმის წინააღმდეგ საერთო ბრძოლაში მათი ურთიერთკავშირი თანდათანობით მტკიცდება და საფუძველი ეყრება ადგილობრივ და ჩამოსახლებულ აფხაზთა ერთიანობას, რომელსაც, თავის მხრივ, ადგილობრივ ქართველთა გარკვეული ნაწილი უერთდება. სოციალური თავისუფლების მოპოვებისათვის საერთო ბრძოლამ გადასძლია აფხაზებში ზედაპირულად გავრცელებულ ქრისტიანობასა და მის კულტურას და “ისინი წარმართობისაკენ მიიქცნენ”. რასაკვირველია, ეს ხდება არა ერთბაშად, არამედ საკმაოდ ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში, XIII საუკუნიდან XV საუკუნის შუახანებამდე, ადამიანთა მრავალი თაობის მონაცვლეობის პროცესში. სწორედ ამიტომ გახდა საჭირო განსაკუთრებული ზომების გატარება დასავლეთ საქართველოში მეფეებისა და მთავრების მიერ, რომ აფხაზეთი სულიერად და ფიზიკურად არ მოწყვეტილიყო დანარჩენ საქართველოს.

იმდროინდელი აფხაზები ნამდვილად ქართველები რომ ყოფილიყვნენ თავიანთი ქართული ენით, ეროვნული ცნობიერებით, თავიანთი ქრისტიანული სარწმუნოებით, როგორც ამას ზოგიერთი ცნობილი ისტორიკოსი ამტკიცებს, ზემოთაღნიშნული ვითარება გამორიცხული იქნებოდა, ქრისტიან ქართველთა მასობრივი გაწარმართება საქართველოს ისტორიაში, ჩვენი აზრით, უცნობია.

ზემოთქმულიდან, მხოლოდ ერთადერთი დასკვნა გამომდინარეობს: ე.წ. “ძველი აფხაზები” არასდროს არ ყოფილან ეთნიკურად ქართველები, ისინი იყვნენ და ამჟამადაც არიან განსხვავებული ეთნოსის ხალხი, საკუთარი ენითა და სხვა ეროვნული ატრიბუტებით.

§3. საკმარისია კი ეს არგუმენტები?

ერთ-ერთი არგუმენტი იმისა, რომ “ძველი აფხაზები” ქართველები იყვნენ, ინგოროყვას კონცეფციის წარმომადგენელთა მტკიცებით, არის ის გარემოებაც, რომ აფხაზეთის ტერიტორიაზე არ არსებობს კულტურის ისეთი ძეგლი, რომელზედაც დაბეჭდვით შეიძლება ითქვას, რომ ის ნამდვილად ეკუთვნის აფხაზებს, არც წარწერა, არც არქიტექტურის სტილი ამას არ ადასტურებს. ისინი ასე მსჯელობენ: თუ ქართულ ძეგლებზე ქართული წარწერებია, აფხაზეთში რატომ არ არსებობს?

აფხაზურწარწერებიანი ან ციხე-სიმაგრე, ან ეკლესიამონასტრები ან თუნდაც საფლავის ქვები. კიდევ მეტი. თვით აფხაზეთში არსებულ კულტურის ძეგლებზე ქართული წარწერებია: ლიხნის, ანუხეის, მოქეის, ბედიის, ილორის ეკლესიებზე, სოხუმში არსებულ ხიდზე. “აფხაზეთის ტერიტორიაზე არ არის აღმოჩენილი რაიმე სახის წარწერა აფსუურ ენაზე (ასე უწოდებენ ისინი აფხაზურ ენას). ეს იმაზე მიუთითებს, რომ კულტურის მრავალრიცხოვანი ძეგლები შექმნილია ქართველებისა და არა აფხაზების მიერ”¹.

რა შეიძლება ამ არგუმენტზე ითქვას. მართლაც, აფხაზეთში არ არსებობს კულტურის ძეგლი აფხა-

ზური წარწერით, მაგრამ ნიშნავს თუ არა ეს იმას, რომ აფხაზები არ მონაწილეობდნენ მათ შექმნაში? ჩვენი აზრით – არა. აქ შეიძლება დაისვას ასეთ კითხვა: არსებობს თუ არა სამეგრელოში ან სვანეთში მეგრულ ან სვანურ ენაზე წარწერების მქონე ძეგლები? პასუხი ერთია – არა. რატომ? იმიტომ, რომ ისინი ქართველები იყვნენ და დღესაც ასეთებად რჩებიან, მათი სადამწერებლო ენა იყო და არის ქართული. აფხაზები? აფხაზებს, ჯერ ერთი, როცა კულტურის ზემოთაღნიშნული ძეგლები იქმნებოდა, საკუთარი დამწერლობა არ გააჩნდათ და, მეორე, მისი საჭიროებაც არ არსებობდა, რამდენადაც ისინი კულტურულად ქართველები იყვნენ, ქართული კულტურის შეილები და ისევე, როგორც მეგრელები და სვანები აქტიურ მონაწილეობას იღებდნენ ქართული კულტურის შექმნასა და განვითარებაში.

ბ. ინგოროყვას მიმდევრები აქტიურად სწავლობენ და გულდასმით აანალიზებენ აფხაზეთის ტოპონიმიკას, ადგილებისა და მდინარეების სახელწოდებებს, (დიდია მათი დამსახურება ამ საკითხში) და ასკენიან, რომ მათი უდიდესი უმრავლესობა წმინდა ქართულია ან კიდევ ძირი ქართული აქვთ, რაც, მათი მტკიცებით, იმას მოწმობს, რომ “ძველი აფხაზები” ქართველები იყვნენ და ეს მათ უწოდეს ქართული სახელები მთასა თუ ბარს, ტყეებს თუ მდინარეებს, ქალაქებს თუ სოფლებს. აფხაზური სახელწოდებები (იგულისხმება

მათი სიტყვით-აფსუური) ჩნდება, მხოლოდ XVII საუკუნიდან, როცა აფსუები ჩამოსახლდნენ დღევანდელ აფხაზეთის ტერიტორიაზე.

მეცნიერულად დადასტურებულია, რომ აფხაზეთის ტოპონიმებისა და ჰიდრონიმების უმრავლესობა მართლაც ქართულია და არა აფხაზური, მაგრამ ნიშნავს თუ არა ეს იმას, რომ “ძველი აფხაზები” მართლაც ქართველები იყვნენ და სწორედ ამიტომ მათ ქართული სახელები დაარქვეს მათ გარშემო არსებულ საგნებსა და მოვლენებს. ჩვენი აზრით, ეს იმას უნდა ამტკიცებდეს, რომ აფხაზეთის უპირველესი მოსახლეობა ქართველები იყვნენ, კერძოდ მეგრელები და სვანები. ამიტომაცაა, რომ აფხაზეთის ქალაქებისა და დასახლებული პუნქტების სახელწოდებები მეგრული და სვანური შინაარსისაა: “გელენჯიკი”- გალენჯიხა (სანაპირო, სასაზღვრო ციხე—სიმაგრე, მდებარეობდა სამეგრელოს უკიდურეს ჩრდილოეთ ნაწილში), “ძველი ლაზიკა” შემდეგში – ნიკოფსია, “ბიჭვინთა”- ფიჭვიში ტყა-ფიჭვის ტყე, “გაგრა”-გაკრა (სვანურად –ნიგეზიანი). სოჭი - სოჭნარი, სოხუმი - ცხუმი (სვანურად- რცხილნარი, მეგრულად- “ცხუნი” ცხელი, მცხუნვარე ადგილი), ბედია — ბედნიერი ადგილი, გუდაუთი – გუდამო ეურთი (გუდიაანად მივდივართ) და ა.შ.

აფხაზები აღნიშნულ ტერიტორიაზე მაშინ უნდა მოსულიყვნენ, როცა აღნიშნული სახელწოდებები მეტნაკლებად უკვე არსებობდა (I-II საუკუნეების მიჯნა).

ცხადია, მოსული უმცირესობა დამხედური მოსახლეობის უმრავლესობის მიერ შერქმეულ სახელწოდებებს ადვილად ვერ შეცვლიდა, მით უფრო მაშინ, როცა ამ სახელებით იცნობდნენ ამ ადგილებს ისეთი ხალხებიც, როგორიც იყვნენ ბერძნები და რომაელები.

რაც შეეხება სოფლების სახელწოდებებს, მათი შეცვლა უფრო ადვილი იყო. ჯერ ერთი, იმის გამო, რომ აფხაზები სოფლებში ცხოვრობდნენ და არა ქალაქებში², ზღვისპირა, დაბალი და ჭაობიანი ადგილები მთიდან ჩამოსული აფხაზებისათვის, პაერის დიდი ტენიანობის გამო, საცხოვრებლად მიუღებელი იყო.

ასევე მიუღებელი უნდა ყოფილიყო მათთვის ქალაქური ცხოვრებაც. (ამაზე ის გარემოებაც მიუთითებს, რომ ქალაქელ გარდაცვლილ ნათესავს აფხაზები, როგორც წესი, დღემდე სოფლებში ასაფლავებენ, სადაც მათი წინაპრები განისვენებენ). ამიტომაც ისინი მთის კალთებზე სახლობდნენ და მათ მიერ შექმნილ სოფლებს, ალბათ, თავიანთ ენაზე არქმევდნენ სხვადასხვა სახელს, რომელიც ისტორიულ დოკუმენტებში, სამწუხაროდ, იშვიათად თუა დაფიქსირებული, ამიტომ დღეს თითქმის შეუძლებელია იმის დადგენა, თუ როდის დაერქვა ამა თუ იმ სოფელს დღევანდელი აფხაზური სახელი, როგორიცაა, მაგალითად, აითარნე, არუხა, ზბირწა და მისთ.

ზოგიერთი ქართველი ისტორიკოსი თუ პუბლიცისტი იმასაც ამტკიცებს, რომ “არუხა”, “აითარნე”, “ზბირწა”

წა” ქართული ტოპონიმებია, რაც ჩვენ ძალზე საეჭვოდ გვეჩვენება. თუნდაც ასე რომ იყოს, ის ხომ ცხადია, რომ მათი გრამატიკული გაფორმება აფხაზურია. “ა” პრეფიქსი სწორედ აფხაზური ენისათვის არის დამახასიათებელი. ეს ერთი. მეორეც, 1525 წლისათვის, როცა ერთ-ერთ ისტორიულ დოკუმენტში ეს სახელებია მოხსენიებული, ცხადი ხდება, რომ ბიჭვინთის გარშემო სოფლებში აფხაზები უკვე ცხოვრობენ, თუ რა დროიდან, ეს ჩვენთვის უცნობია, მაგრამ ისიც ნათელია, რომ ისინი იმ წელს არ დაფუძნებულან იქ, ე.ი. მათ, ყოველ შემთხვევაში, XV საუკუნეში მაინც უნდა ეცხოვრათ აღნიშნულ ტერიტორიაზე, რომ ეს სახელები ცოდნოდა სამეგრელოს მთავარ შამადავლე დადიანს და არამარტო ცოდნოდა, არამედ ყოფილიყო მათი მფლობელი და შემდეგ ისინი ბიჭვინთის ტაძრისათვის შეეწირა. ბატონი გ. გასვიანი კი წერს: “XVII საუკუნემდე აფხაზეთში არ მოგვეპოვება არც ერთი აფსუური ტერმინი, რომელიც უეჭველად გამოხატავდა მათ ძველისძველ ნაკვალევს აღნიშნულ ტერიტორიაზე”¹. ასეთი მტკიცება ჩვენ სწორად არ მიგვაჩნია.

ჩვენი აზრით, ასევე ითქმის აფხაზეთის მდინარეთა სახელწოდებების შესახებაც. ზოგიერთი მდინარის სახელწოდება ნამდვილად ქართულია, ზოგიერთს ნამდვილი აფხაზური სახელი ჰქვია. ტოპონიმების ზუსტად დადგენა ძალზე რთული და იმავე დროს მეტად საპასუხისმგებლო საკითხია. ამიტომაც აქ

გარკვეული დასკვნების გაკეთება დიდ რისკთან არის დაკავშირებული, გაუმართლებელია მხოლოდ ფონეტიკური მსგავსების საფუძველზე სხვადასხვა შინაარსის ტოპონიმების ერთმანეთთან გაიგივება. ჩვენი აზრით, ტოპონიმების კვლევისას, სხვა ფაქტორებთან ერთად, აუცილებელია საკვლევი ერთეულის ისტორიულ ასპექტში განხილვა. მაგალითად, ავიღოთ დღევანდელი მდინარე “ბზიფის” სახელწოდება. ცნობილია, რომ იგი პირველად მოიხსენიება არიანეს “პერიპლუსში” “აბასკოი”-ს სახელით, რაც იმაზე უნდა მიანიშნებდეს, რომ მის სანაპიროზე აბასკები ანუ აბაზგები, იგივე აფხაზები ცხოვრობდნენ. ქართულ წყაროებში ცნობილია მისი სხვა სახელებიც: “კოტოში” და “კაპოეტის წყალი”. “კოტო” მეგრული სიტყვაა და ქართულად ნიშნავს ქოთანს, მაგრამ იმავე დროს მას აქვს “მორევის” მნიშვნელობაც, ე.ი. “კოტოში” მეგრულად შეიძლება ეწოდოს ბევრი მორევის მქონე მდინარესაც. საფიქრებელია, ასეთი სახელი მას უწოდეს მის მახლობლად მცხოვრებმა მეგრელებმა. მეორეს მხრივ, “კაპოეტის წყალი”, სუფთა ქართული სახელწოდებაა (კაპოეტი ქვია მტაცებელ ქორისებრ ფრინველს, რომელსაც ეხერხება მდინარეში თევზის ჭერა). მერე მას “ბზიფი” ეწოდა. ახლა საკითხაეი ისაა, რატომ იცვლებოდა დროთა განმავლობაში ამ მდინარის სახელწოდება? იმის გამო ხომ არა, რომ იცვლებოდა მის სანაპიროებზე მცხოვრებთა ეთნიკური შემადგენლობა? ან კიდევ,

რატომ შეიცვალა “კაპოეტის წყალი” “ბზიფით”, ხომ ორივე ქართული სახელწოდებაა? ხომ არ არის ეს იმით გამოწვეული, რომ აქ აფხაზები, მეგრელები (ქართველები) ერთი-მეორის გვერდით ცხოვრობდნენ და მათ თავიანთ ენაზე გამოუნახეს ამ მდინარეს სახელწოდება. რაც შეეხება სახელწოდება “ბზიფს” მას კ. ინგოროყვა ხსნის ბზის სახელწოდებიდან. მაგრამ არის სხვა მოსაზრებაც. ზოგიერთი მკვლევარი ამ მდინარის სახელწოდებას უკავშირებს უბიხურ ენას, რომელზედაც “ბზიფ” ნიშნავს ძალზე ცივ წყალს, მდინარეს. ბზიფი სწორედ რომ ასეთი მდინარეა და სწორედ ამის გამო მას იქვე მცხოვრებმა ჯიქებმა ანუ საძებმა თავიანთ ენაზე “ბზიფი” უწოდესო, ხოლო ქართველებმა ის “ბზიფად” აღიქვეს.

ყოველივე ზემოთ თქმულიდან ის დასკვნა გამომდინარეობს, რომ ყოველი ტოპონიმი მეცნიერულად უნდა იქნას ახსნილი და სრულებითაც საკმარისი არ არის საქართველოს ამა თუ იმ კუთხეში მოვნახოთ საკვლევი ტოპონიმის ფონეტიკურად მსგავსი ქლერადობის სიტყვა. მაგალითად, ჰიდრონიმ “აფსტას” ზოგიერთი ქართველი მკვლევარი ქართულად მიიჩნევს და ამას იმით “ასაბუთებს”, რომ სევანეთში არის ციხესიმაგრე “აფუსტა”. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ეს დებულება არგუმენტად ვერ გამოდგება, ამ მდინარის სახელწოდება უკავშირდება აფხაზების ჭეჭა-ქუხილის ღმერთს – “აფ”-ს, რომლის ადგილ-სამყოფელი დიდრიფშის (ს.

აჭანდარას მახლობლად, გუდაუთის რ-ნი) მწვერვალია. სწორედ დიდრიფშის მეინვარიდან იღებს სათავეს აღნიშნული მდინარე, რომელსაც აფხაზები “აფსთას” ანუ “აფ”-ის წყალს, მდინარეს უწოდებენ (გუმისთას, “ხიფსთას” მსგავსად). ამაზე ცხადად მიუთითებს აფხაზური ფოლკლორი.”

ან კიდევ. მაგალითისათვის ავიღოთ ტოპონიმი “აჩიგვარა”. პ. ინგოროყვა მას ხსნის როგორც “ჩირგენარს”. იქ მართლაც ბევრი ჩირგენარი ადგილია დღესაც, მაგრამ იქნებ ეს სახელწოდება წარმოიშვა აფხაზური სიტყვებიდან: “აჩუ აგვარა”, ე.ი. ცხენებისათვის შემოკავებული ადგილი. ასეთი ადგილის არსებობას ვერ გამოვრიცხავთ. რომელი მოსაზრებაა მართალი, პირველი თუ მეორე, დასაფიქრებელი და დასასაბუთებელი საკითხია. ასევე ითქმის ტოპონიმ “ოჩამჩირეზე”. ქართველი მეცნიერები მას ხსნიან როგორც “ტყიან ჭაობს”- (მეგრულად-ოჩე-ტყე, “ჩირე”-ჭაობი). აფხაზი სწავლულები კი როგორც- ბზიან ადგილს (“აჩამჩირ” ნიშნავს ბზას). ერთმნიშვნელოვნად და არგუმენტების გარეშე კატეგორიული მსჯელობა მეცნიერებაში, ჩვენი აზრით, გაუმართლებელია; მით უფრო, როცა საკითხი ეხება ისეთ სათუთ პრობლემას, როგორიცაა ამა თუ იმ ხალხის ეთნიკური ვინაობა და მისი ისტორიული განსახლების არეალი.

ცნობილია, რომ რამდენადაც უფრო მცირეა რიცხოვნებით ესა თუ ის ეროვნება თუ ერი, მით უფრო

დიდია მისი მისწრაფება, რაღაც არ უნდა დაუჯდეს შეინარჩუნოს საკუთარი თვითმყოფადობა; ეროვნული გრძნობების თუნდაც ოდნავი შელახვა, მისი სულიერების სიმების უხეშად შეხება დაუყოვნებლივ იწვევს ასეთი ხალხის აგრესიულ უკუერეჟიციას, ამიტომაც მკვლევარებს უდიდესი სიფრთხილე გემათებს აფხაზთა ეთნიკური ვინაობის კვლევისას.

ახლა მოკლედ შევეხოთ ტერმინ “აფხაზის” ეტიმოლოგიას, რამდენადაც მისი სწორად გაგება, ჩვენი აზრით, დაგვეხმარება აფხაზთა ეთნიკური ვინაობის სწორად დადგენაში. სწავლულების უმრავლესობა იმ აზრისაა, რომ ბერძნების ნაწერებში მოხსენიებული “აბაზგი” და “აბაზგები” იგივეა, რაც ქართული “აფხაზი” და “აფხაზები”, და რომ ეს ტერმინი ქართველიდან შევიდა ბერძნულში და არა პირიქით.³

ერთ-ერთი პირველი, რომელიც შეეცადა მეცნიერულად აეხსნა ტერმინ “აფხაზის” ეტიმოლოგია, იყო აკად. ნ. მარი. მან ეს ტერმინი დაუკავშირა სიტყვა “აბასსს”, აბასხი კი – მესხს და მესხებს ნიშნავს. მისი აზრით, აფხაზები მესხეთიდან აფხაზეთის ტერიტორიაზე ჩასახლებულ მესხებს ეწოდათ.⁴ მაგრამ ასეთი თავდაპირველი მტკიცება მან შემდეგში უარყო და როგორც წინათ იყო აღნიშნული, ივანე ჯავახიშვილიც კი გააკრიტიკა აფხაზების ქართველად მიჩნევის გამო.

ჩვენი აზრით, თუნდაც სწორიც რომ იყოს მესხი – მასხ – ბასხ – აბასხ- იდან “აფხაზი”-ს წარმოშობა,⁵

ერთი რამ უეჭველია, “აბასხ”-ისათვის “ა”-აფხაზური პრეფიქსია, რაც იმის მიმანიშნებელია, რომ როცა “ბასხი”-საგან “აბასხი” მივიღეთ, აფხაზები უკვე სახლობდნენ აფხაზეთში. სწორედ, მხოლოდ მათ შეეძლოთ აღნიშნული სიტყვის ასეთი სახით წარმოება.

ზოგიერთი ისტორიკოსის მტკიცებით “აფხაზე-ბად” იწოდებოდნენ დასავლეთ საქართველოს ქართველები, რომლებიც აფხაზეთის მოსახლეობის უდიდეს უმრავლესობას წარმოადგენდნენ. მხარის სახელწოდებიდან გამომდინარე მათ მექანიკურად მიიღეს სახელი “აფხაზები”, რაც ყველა შეცდომისა და გაუგებრობის საფუძველი გახდა”.⁶ ასეთი მტკიცება, ჩვენი აზრით, სწორი არ უნდა იყოს, რამდენადაც, ჩვეულებრივ, ამა თუ იმ ადგილის, კუთხის თუ მხარის სახელი ნაწარმოებია მასზე მცხოვრები მოსახლეობის სახელებიდან, მაგალითად: სვანეთი, თუშეთი, კახეთი, მესხეთი და ა.შ. ე.ი. სვანთა, თუშთა, კახთა, მესხთა და ა.შ. ტომების საცხოვრისი გარკვეული ტერიტორია.

ჩვენ გვგონია, რომ ტერმინი “აფხაზის” ეტიმოლოგიას ნ. მარზე უფრო დამაჯერებლად ხსნის ცნობილი ქართველი მეცნიერი, აფხაზეთის ისტორიის დიდი სპეციალისტი აკად. ს. ჯანაშია, რომელსაც მიაჩნია, რომ ტერმინი “აფხაზი” (მეგრულად “აფხაზა”) შეიძლება წარმოშობილიყო ტერმინი “აბაძახა”-საგან, რომელიც, თავი მხრივ, ნიშნავს “ქვემო აბაზინელს” ანუ ბარში მცხოვრებაბაზინელს.⁷ აფხაზები აბაზინელებთან

შედარებით, მართალაც რომ ქვემოთ, შავი ზღვისპირეთში ცხოვრობდნენ. ისიც უნდა გავითვალისწინოთ, რომ XIX საუკუნემდე “აფხაზური ტომების კრებითი სახელი “აბაზა” ყველა აფხაზის საერთო სახელად იხმარებოდა.”⁸

აკად. ს. ჯანაშიას მტკიცებას იზიარებს აფხაზური ენის ცნობილი მკვლევარი თ. გვანცელაძე. ტერმინი “აფხაზის” წარმოშობის მისეული სქემა ასეთია: “აბაზა” – აბაზახა (ქვემოური აბაზა) – აფხაზა (მეგრ.) – “აფხაზი”. “აბაზა, იგივე აბაზახა – ანუ აფსუა”. თ. გვანცელაძე წერს: “ჩერქეზული ეტიმოლოგიის მქონე მეგრული “აფხაზა” და ქართული “აფხაზი” ნასესხები უნდა იყოს ახალი წელთაღრიცხვით V-VI საუკუნეებში.”⁹ ო. კახაძის აზრით, ქართული “აბხაზ”-ისა (-აფხაზი) და მეგრული აბხაზას (-აფხაზა) ამოსავალი ფორმა უნდა იყოს აბაზახა.” ქართველებს ეთნონიმი აფხაზი - აბხაზა (-აბზახა-აბაზახა ადიღეელთაგან (ჩერქეზთაგან) უსესხნიათ, რასაც “ზ” ელემენტი მოწმობს და მის მნიშვნელობაში იმთავითვე იგულისხმებოდა ადიღეელები, კერძოდ, აბაძეხები და შესაძლებელია მათი მესობელი აბაზა ანუ აფხაზური ტომები”¹⁰.

ზემოთაღნიშნულიდან გამომდინარე შეიძლება დავასკვნათ, რომ აფხაზების წინაპრები ქართველები კი არ იყვნენ, არამედ ჩერქეზულ-ადიღეული ხალხების ერთ-ერთი მონათესავე ტომი.

ერთ-ერთი არგუმენტი იმის მტკიცებისათვის, რომ “ძველი აფხაზები” ქართველები იყვნენ, ინგოროყვას მომხრეების აზრით, ისიც არის, რომ “ბიჭვინთის იადგარსა” და სხვა დოკუმენტებში, რომლებიც ბიჭვინთას ეხება, “აფსუური გვარ-ჩამომავლობის მოღვაწეთა და რიგითი ადამიანთა ხსენებაც კი არსად არის, როდესაც ყველა მათგანში ქართველები უწყვეტად მოიხსენებიან”.¹

რა შეიძლება ამასთან დაკავშირებით ითქვას? ჩვენი აზრით, აღნიშნულ დოკუმენტში აფსუათა და აფხაზთა ხსენება იმიტომ არ არის, რომ როცა “ბიჭვინთის იადგარი” იწერებოდა, ეს არის XVII საუკუნის I ნახევარი, აფხაზეთის კათალიკოსის იურისდიქცია კოდორს იქითა ტერიტორიაზე ფაქტიურად არ ვრცელდებოდა², საეკლესიო გლეხები მას იქ უკვე აღარ ჰყავდა და ამიტომაც მოსაკრებელს ვერ აკრეფდა. “ბიჭვინთის იადგარში” ხომ ის არის ჩამოთვლილი, თუ საეკლესიო გლეხებიდან ვის რა და რამდენი ემართა. კოდორი მაშინ საზღვარი იყო აფხაზეთსა და ოდიშს შორის. აქედან ცხადია, რომ კოდორის აღმოსავლეთ ტერიტორიაზე, თითო-ოროლას გარდა, აფხაზი არ ესახლა და სწორედ ამის გამო მათი ხსენება ამ დოკუმენტში ვერ იქნებოდა წარმოდგენილი, რაც სრულებითაც იმას არ ნიშნავს, რომ აფხაზეთში მოსახლე აფხაზები ქართველები იყვნენ, ხოლო საკუთრივ აფხაზები იქ არ ცხოვრობდნენ.

“ძველი აფხაზები” ქართველები რომ არ იყვნენ, ამაზე ისიც მეტყველებს, რომ მეგრელების გვერდით მოსახლე ამ ხალხმა ქრისტიანობა 5 საუკუნით გვიან მიიღო, ბიზანტიის იმპერატორმა იუსტინიანემ (527-565) მის ხელდებულ აფხაზეთში შეიარაღებული რაზმებიც კი გააგზავნა აფხაზთა გასაქრისტიანებლად. განა ბიჭვინთის საეპისკოპოსო აფხაზეთის ტერიტორიაზე არ იყო? რა უშლიდა ხელს მათ გაქრისტიანებაში, თუ არა ის, რომ ისინი უფრო მეტად მთის ხალხნი იყვნენ. (ამის დასტური ხომ არაა დღესაც აფხაზთა მჭიდრო კავშირი კავკასიელ მთიელებთან?) და არა - ბარელები, მათი სოციალური ვითარება განსხვავებული იყო მეგრელების სოციალური ყოფიერებისაგან. აქ ისიც უნდა მივიღოთ მხედველობაში, რომ მეგრელებს, ჯერ კიდევ ჩვენს წელთაღრიცხვამდე, ათეულის საუკუნის წინათ ბერძნებთან და რომაელებთან მჭიდრო პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული კავშირები აქონდათ. მაშინ აფხაზები, ალბათ, არც კი ცხოვრობდნენ დღევანდელი აფხაზეთის ტერიტორიაზე. ამას, ჩვენი აზრით, სხვა არგუმენტებთან ერთად ისიც ამტკიცებს, რომ აფხაზებს ბერძნების სახელწოდება ქართულიდან აქვთ აღებული, აფხაზები ბერძნებს “აბრზენს” ეძახიან. ისიც ცნობილია, რომ საბერძნეთის მოსახლეობას “ბერძნებს” მხოლოდ ქართველები უწოდებენ, (შეიძლება იმის გამო, რომ ბერძნები ქართველი კაცის ცნობიერებაში მაშინ ბრძენ, ნასწავლ ხალხ-

ად აღიქმებოდა. (გავიხსენოთ ბერძნების ხელოვნება, მითოლოგია, ლიტერატურა და განსაკუთრებით ფილოსოფია ანუ სიბრძნისმოყვარულობა), თუ აფხაზები დღევანდელი აფხაზეთის ტერიტორიაზე ქართველებზე ადრე ცხოვრობდნენ, მაშინ ბერძნებისათვის მათ საკუთარი სახელი უნდა დაერქმიათ.

ძველი აფხაზების ქართველობის დასამტკიცებლად პ. ინგოროყვას კონცეფციის წარმომადგენლები საკმაოდ მწვავედ აკრიტიკებენ ე.წ. “ორიაბორიგენობის თეორიას”, რომლის ავტორებად მიიჩნევენ აკად. მ. ლორთქიფანიძეს, პროფესორებს: ნ. ლომოურსა და ე. ხოშტარია-ბროსეს, რომლებიც აღიარებენ ერთ ტერიტორიაზე – აფხაზეთში -ერთი-მეორის გვერდით უხსოვარი დროიდან ორი ეთნოსის ქართველებისა და აფხაზების ერთდროულად ცხოვრებას მათი მტკიცებით, ეს “თეორია” ანტიქართულია და არაფერი საერთო არა აქვს ისტორიულ სინამდვილესთან”, რამდენადაც ამ ტერიტორიაზე ოდითგანვე ცხოვრობდნენ მხოლოდ და მხოლოდ ქართველი ტომები.

ამასთან დაკავშირებით უნდა აღინიშნოს, ჯერ ერთი, არავითარი თეორია ორიაბორიგენობის შესახებ ქართულმა ისტორიოგრაფიამ არ იცის. თეორია შეხედულებათა გარკვეული, მეცნიერულად დასაბუთებული სისტემაა, ასეთი სისტემა ორიაბორიგენობის შესახებ აღნიშნულ მეცნიერებს დღემდე არ შეუქმნიათ.

მეორე, ქართველებისა და არაქართველი ტომების საქართველოში ერთდროული ცხოვრების შესახებ დებულება პირველად აკად. ნ. ბერძენიშვილმა ჩამოაყალიბა. იგი წერს: “არაქართველი მოდგმის ტომები თუ უწინარესი არ არიან, არავითარ შემთხვევაში უფრო ნაგვიანედად გაჩენილნი არ არიან ამ ტერიტორიაზე.”¹⁴ (იგულისხმება საქართველო. გ.რ.)” ქართულ-ქართველური სახელები ცვლიან ან ამოდიფიცირებენ არაქართველურ სახელებს (ადგილთა), არა გვაქვს არც ერთი შემთხვევა პირუკუ. აქამდე ამას ხსნიდნენ ადრე მოსვლით(არაქართველურ) და გვიან მოსვლით (ქართული-ქართველური), ადრე მოსვლის წასვლით და ქართველების აქ დამკვიდრებით... ახლა კი ქართველი ტომების ავტოქტონობის აღიარებით, უნდა დაუშვათ არაქართველთა ავტოქტონობაც.”(ხაზგასმა ჩვენია. გ.რ.), ბრძოლა ამ ტომთა შორის და ქართველი ტომების გამარჯვება (ასიმილაცია, განდევნა).¹⁵

სხვაგან ამ საკითხზე ნ. ბერძენიშვილი შემდეგს აღნიშნავს: “ეთნიკურ მომენტზე პირდაპირი მითითებების შემცველ საგეოგრაფიო სახელთა ეს სიმრავლე და სიძნელე, ისტორიულ საქართველოს ტოპონომიკას რომ ახასიათებს, იმის მოწმობაა, რომ ამ უცხო მოდგმის ტომების გვერდით ქართველური ტომებიც ცხოვრობდნენ”;¹⁶ ე.ი. სხვადასხვა ეთნიკური ტომების გვერდით-გვერდით ცხოვრება ისტორიული ფაქტია. აქედან გამომდინარე, ისმება კითხვა: რატომ არ შეიძლება

დაეუშვათ აფსილთა I საუკუნიდან და აბაზგთა II საუკუნიდან მაინც (ისტორიულ წყაროებში სწორედ ამ საუკუნეებიდან მოიხსენიებიან ისინი) ქართველების მოსაზღვრედ ცხოვრება, ერთნი დღევანდელი ოჩამჩირის რეგიონში, მეორენი გადაუთის რეგიონში, სადაც არის მოხერხებული უღელტეხილები ჩრდილოეთ კავკასიიდან აფხაზეთში გადმოსასვლელად. რა არის ამაში ჩვენთვის მიუღებელი? თუ ქართველები და აფხაზები ძმები ვართ (ე.ი. მეგობარი ხალხები), როგორც ამას ხშირად ვამტკიცებთ, “ძმების” ერთი-მეორის გვერდით უძველესი დროიდან ცხოვრების აღიარება განადასაძრახი ან სახიფათოა, ან კიდევ საქართველოს ინტერესების ღალატი და გამცემლობაა, როგორც ეს, სამწუხაროდ, ზოგიერთს ჰგონია?

ჩვენი აზრით, ცდება ის, ვინც ამ ფაქტზე შორს მიმავალ პოლიტიკურ დასკვნებს აკეთებს და ვისაც სჯერა, რომ თანამედროვე საერთაშორისო სამართლის მიხედვით რაიმე უპირატესობა აქვს ავტოქტონურ მოსახლეობას, ვინემ უფრო გვიან მოსულებს.

ქართველების, კერძოდ მეგრელების (რამდენადაც მათი წილი დიდია აფხაზეთში), საბჭოთა პერიოდში გააფხაზებას ბ-ნი გ. გასვიანი მათი კარიერიზმით ხსენის: “გააფხუებული კარიერისტი ქართველები... ი. მარლანია, ა. შერვაშიძე, კ. მაჭავარიანი, დ. გულია და სხვა”.¹⁷

ზოგიერთი ქართველი ინტელიგენტის გააფხაზება მართლაც იყო დაკავშირებული კარიერიზმთან, მა-

გრამ საერთოდ ქართველების გააფხაზებას, ჩვენი აზრით, სხვა უფრო მნიშვნელოვანი და ღრმა მიზეზები აქვს; ჯერ ერთი: ამის უპირველესი მიზეზი უნდა იყოს ქართველი გლეხის სოციალური მდგომარეობა აფხაზეთში. ნ. ბერძენიშვილის სიტყვებით რომ ვთქვათ “ქართველი გლეხი აფხაზს ეძმო ბატონეობის წინააღმდეგ ბრძოლაში, რომელსაც ის აფსუებთან ერთად აწარმოებდა და ამის საფუძველზე აფხაზდებოდა”¹⁸ მეორე, აფხაზეთა შორის თავისი მდგომარეობის განმტკიცება მას გააფხაზებისაკენ უბიძგებდა, ის ცდილობდა აფხაზების ნდობა მოეპოვებინა და ამიტომ მათზე უფრო მტკიცე აფხაზობას ჩემულობდა. მესამე, აფხაზეთში ჩასახლელულ ბევრ ქართველს მეუღლედ აფხაზი ქალი ჰყავდა, მათი შვილები სწორედ დედის ენას ეუფლებოდნენ პატარაობიდანვე და აფხაზურ გარემოცვაში აფხაზებად იზრდებოდნენ. მეოთხე, იყო დრო, როცა მეფის რუსეთის ხელისუფლებას, აფხაზები, როგორც არასანდო ხალხი, ჯარში არ მიყავდა. ქართველი გლეხი ცდილობდა 7 წლით ჯარში სამსახურისთვის, იმ დროს კატორღის პირობებს რომ უტოლდებოდა, თავი აერიდებინა, ამიტომ ის ცდილობდა აფხაზეთში გადასულიყო, იქ აფხაზად ჩაწერილიყო, ე.ი. ძალაუვნებურად გააფხაზებულიყო. მეხუთე, საბჭოთა ხელისუფლების დროს, აფხაზები, როგორც ეროვნული უმცირესობის წარმომადგენლები, ქართველებთან შედარებით დიდი უპირატესობით სარგებლობდნენ: საპატიო თანამდებობებზე

დანიშვნა, უფასო და უკეთესი ბინების მიღება, ახალ-გაზრდების სხვადასხვა უმაღლეს სასწავლებლებში ლიმიტით გაგზავნა და ჩარიცხვა და ა.შ.

სწორედ ამით უნდა აიხსნას ის გარემოება, რომ დღეს აფხაზი ერის შემადგენლობაში საკმაოდ დიდი ნაწილი უკავია ქართულ ელემენტებს. ეს კარგად იციან თვითონ აფხაზებმა, იციან, რომ ძიძარიები, კობახიები, ხარგელიები, გოგუები, ჭითანაეები, ბაქრაძეები, ჭავჭავაძეები, წერეთლები და ა.შ. წარმოშობით არ არიან აფხაზები, მაგრამ დღეისათვის ისინი ნამდვილი აფხაზები არიან ისეთი ნიშნებით, როგორიცაა მათი სამეტყველო ენა, ფსიქიკური წყობა, კულტურა, ადათ-წესები და ბევრი სხვა თვისებებით.

თითქმის ორ საუკუნის განმავლობაში (1810 წლიდან 1992 წ-მდე) ჯერ მეფის, ხოლო შემდეგ საბჭოთა რუსეთის პოლიტიკამ აფხაზეთში გამოიწვია აფხაზთა თანდათანობით გაუცხოება საქართველოსაგან, სეპარატიზმის ჩასახვა და მისი გაღვივება, განსაკუთრებით XX საუკუნის მეორე ნახევარში; აფხაზი მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი, უპირველეს ყოვლისა, სულიერად მოწყდა ქართველ ხალხს და რუსული ორიენტაციის არეალში მოექცა.¹⁹ ამას, ერთის მხრივ, ხელს უწყობდა საბჭოთა კავშირის ხელისუფლების წარმომადგენელთა ფარული, შოვინისტური და იმპერიული ავი ზრახვები საქართველოსა და ქართველი ხალხის მიმართ, ხოლო მეორეს მხრივ,

მათი პრაქტიკული, პრაგმატისტული კავშირი სოხუმის ხელისუფლების აფხაზ წარმომადგენლებთან და აფხაზურ ელიტურ ინტელიგენციასთან.

იყო სხვა მიზეზებიც: ზღვისპირა ქალაქებსა და სოფლებში მოსახლე აფხაზების შემოსავლის მნიშვნელოვან წყაროს რუსეთიდან ჩამოსული დამსვენებლები წარმომადგენდნენ, რომლებსაც უახლოვდებოდნენ, წლების განმავლობაში ერთმანეთთან ურთიერთობდნენ და ურთიერთსარგებლიანობას იღებდნენ, რაც მათდამი სიმპატიებს იწვევდა. რუსებთან დაახლოებას ხელს უწყობდა აგრეთვე აფხაზი ახალგაზრდობის სწავლა რუსეთის სხვადასხვა ქალაქებში.

ფაქტია, რომ აფხაზ ერში შემაყვალე ქართული წარმოშობის ელემენტები უკვე აღარ არიან ქართველები და ჩვენ ამ ფაქტს თვალი უნდა გავუსწოროთ და შესაბამისი ზნეობრივი და პოლიტიკური დასკვნები უნდა გავაკეთოთ.

ამიტომაც დღეს მტკიცება იმის შესახებ, რომ თანამედროვე აფხაზი ერის შემადგენლობის 80%-მდე ქართველია და მხოლოდ 15-20%-ია აფსუა, ჩვენი აზრით, სწორი არ უნდა იყოს.

ჩვენი აზრით, სამწუხაროდ, ცდებიან ის ქართველი მეცნიერები და პოლიტიკოსები, რომლებიც ამტკიცებენ, რომ თუ აფხაზებს შევაგნებინებთ მათ ქართულ წარმოშობას, ამით ქართველების მიმართ გაუცხოებასა

და მტრობას საფუძველი გამოეცლება და კონფლიქტი აღვილად მოგეარდება.

ყოველივე ზემოთაღნიშნულმა გარემოებებმა ერთის მხრივ, ხოლო მეორეს მხრივ, საქართველოს ხელისუფლების მიერ დაშვებულმა შეცდომებმა^{xxv} 140-იან წლებში: სწავლა-განათლების რუსულიდან ქართულ ენაზე ერთბაშად გადაყვანამ, თბილისიდან გაგზავნილი ქართველი კადრების აფხაზეთის სტრუქტურებში ჩასმამ, კადრებისამ, რომლებიც არ იცნობდნენ აფხაზეთა წეს-ჩვეულებებს, არ იცოდნენ აფხაზეთი ენა და არც ცდილობდნენ დაუფლებოდნენ მას, სათანადო ანგარიშს არ უწევდნენ აფხაზი მოსახლეობის მოთხოვნებს, ზედმეტი ადმინისტრირების პოლიტიკამ თბილისიდან, განსაზღვრა და შეამზადა ნიადაგი შემდეგი საბედისწერო მოვლენებისათვის, რომელმაც ორივე ერს - ქართველებსა და აფხაზებს - უდიდესი ტრაგედია მოუტანა.

ეს ტრაგედია არ დასრულებულა, ის გრძელდება. ერთის მხრივ, მშობლიურ მიწა-წყალს და ნაჯაფ-ნაოფლარ სახლ-კარს მოშორებულ 300000-მდე ქართველი, ხოლო მეორეს მხრივ, 30 000 ათასზე მეტი ასეთივე აფხაზი ამოდ ელის თავის საყვარელ აფხაზეთში დაბრუნებას. ამ დაბრუნებას სრულებითაც ხელს არ შეუწყობს როგორც ერთი მხარის, ასევე მეორე მხარის მეცნიერთა მიერ ისტორიული მოვლენების ტენდენციური ახსნა, ფაქტების გაყალბება-გაზვიადება, ან მათი

მიჩქმალვა, მხოლოდ კეთილმოსურნეობითი პოზიციებიდან დანახული და ობიექტურად, მეცნიერულად ახსნილი ისტორია დაეხმარება კონფლიქტის მოწესრიგებას.

აფხაზეთის საქართველოში დაბრუნება და აფხაზეთში ქართველთა და აფხაზთა ომით მიბრუნება გამოორიცხულია, საბედისწერო შეცდომა არ შეიძლება გამეორდეს, მშვიდობიანი შერიგება, ორივე მხრიდან დაშვებული შეცდომების აღიარება და მონანიება, ურთიერთ მიტევება და პატიება, რაგინდ ძნელიც არ უნდა იყოს ეს ორივე მხარისათვის—სხვა ალტერნატივა არ არსებობს. ორივე ხალხმა ღირსეულად უნდა აღადგინოს მათი, საუკუნეებში ჩამოყალიბებული ისტორიული ერთიანობა, დასძლიონ მტრობა და დაპირისპირება და, როგორც სავსებით თანასწორუფლებიანმა ერებმა, ერთად უნდა შექმნან თავისუფალი, დემოკრატიული და მშვიდობისმოყვარე ერთიანი სახელმწიფო.

პასუხად ბატონ ზურაბ რატიანს

აფხაზთა ეთნიკური ვინაობის კვლევასა და დადგენას მოცემულ ვითარებაში დიდი მეცნიერული და პოლიტიკური მნიშვნელობა რომ აქვს, ჩვენი აზრით, საკამათო არ უნდა იყოს. არც ის უნდა იყოს სადავო, რომ ქართულ ისტორიოგრაფიაში ამ საკითხის ერთმნიშვნელოვანი გადაწყვეტა ჯერ-ჯერობით არ არსებობს. სწორედ ამით უნდა აიხსნას ის გარემოება, რომ სწავლულთა ერთ ნაწილი თავიანთ ნაწერებში აფხაზებს ქართველებისაგან განსხვავებულ ეროვნებად თუ ერად მიიჩნევს, მეორე ნაწილი კი ცდილობს დაამტკიცოს, რომ აფხაზები (ყოველ შემთხვევაში XVII საუკუნემდე მაინც) ქართველები იყვნენ, ან ამჟამადაც ასეთებად რჩებიან, რომ არავითარი აფხაზი ერი არ არსებობს, აფხაზთა 80% ქართველია წარმოშობით, ხოლო 10-15% კი ერს ვერ შექმნის.

მე ღრმად ვარ დარწმუნებული, რომ საკითხის ასეთი გადაწყვეტა მეცნიერულად სათანადოდ დასაბუთებული ვერ არის, ხოლო პოლიტიკურად ის მაინცა. ერთხელ კიდევ ხაზს ვუსვამ იმას, რომ ეინც დღეს ამტკიცებს აფხაზთა ქართველობას, ნებით თუ

უნებლიედ მტრის წისქვილზე ასხამს წყალს და, რაგინდ დიდ პატრიოტადაც არ უნდა მოქონდეს თავი, მხოლოდ ზიანი მოაქვს ქართველთა და აფხაზთა ურთიერთობის მოგვარების პროცესისათვის.

ეს ზოგადად.

ახლა გადავიდეთ, ბატონო ზურაბ, იმ კონკრეტულ “დანაშაულთა” გარჩევაზე, რომელიც თქვენ მე მომაწერეთ:

სტატიის ავტორი “ღია კარებს ამტერევს”, აფხაზთა ეთნიკური ენაობა დიდი ხანია, რაც საბოლოოდ გარკვეული და დადგენილიაო. თუ ეს ასეა, მაშინ რატომ არის, ბატონო ზურაბ, რომ ჩვენი კოლეგები ისტორიკოსები და არისტორიკოსები, მათ ეთნიკურ ენაობაზე სავსებით ურთიერთგამომრიცხავ აზრებს ამტკიცებენ? ეს ხომ ფაქტია, რომელსაც პრობლემაში ჩახედული სწავლულები, მათ შორის თქვენც, ვერ უარყოფთ. მაშასადამე, ეს გარკვეული პრობლემა არც თუ ისე გარკვეული ყოფილა, როგორც თქვენ ამტკიცებთ. სწორედ ამიტომაც არის საკამათო. საკამარისია დაინტერესებულმა პირმა ჩაიხედოს აკად. მ. ლორთქიფანიძის, პროფესორების ნ. ღლომოურის, ე. ხოშტარია-ბროსეს, გ. გასვიანის, გ. ანჩაბაძის, ზ.

პაპასკირის, თ. მიბჩუანის, ჯ. გამახარიას, ბ. გოგიას, ა. ცამციშვილს, აგრეთვე ა. შონიას და სხვათა ნაწერებში, რომ ამაში ადვილად დარწმუნდეს.

ამ კამათში რომ 3 ურთიერთგანსხვავებული თვალსაზრისი არსებობს, არც ეს უნდა იყოს საკამათო, რამდენადაც ეს ფაქტია, რომლის უარყოფაც მხოლოდ მას შეუძლია, ვისაც, თავის მხრივ, შეუძლია რიყეზე ისე გაიაროს, რომ ქვეები არ შეამჩნიოს.

ბატონო ზურაბ, მე თქვენ ბრალს მდებთ იმაში, რომ თითქოსდა გაეაყალბე ივ. ჯავახიშვილის აზრები აფშილ-აფხაზების ქართველობაზე, როცა ვამტკიცებ, რომ მას აფშილ-აფხაზები ქართველებად არ მიაჩნია. ასეთ დასკვნას მე თვით ბატონ ივანეს ნაწერებზე უშუალოდ დაყრდნობით ვამტკიცებ და არა რაიმე “ჩემებული ხერხით” როგორც თქვენ გგონიათ. მე ეს დებულებები ლოგიკური თანმიმდევრობით ჩამოვაყალიბე ჩემს სტატიაში, მაგრამ იმის გამო, რომ ის ბევრ ამ საკითხით დაინტერესებულ პირს შეიძლება არც კი ჰქონდეს წაკითხული ან მისი შინაარსი არ ახსოვდეს, საჭიროდ ვთვლი, მათ გამეორებას ივ. ჯავახიშვილი წერს: ა) “მთავარი ქართველი ტომები არიან: ქართველები, მეგრელ-ჭანები და სვანები” (ქ.ი.

1908,) ბ) ქართველებს ენათმეცნიერება სამ უმთავრეს შტოდ ყოფს: ერთ შტოს ქართველურად მოსაუბრენი შეადგენენ (ქართლელები, კახელნი, ფშავ-ხევსურნი, მესხები, აწინდელი იმერლები და გურულები), მეორეს იბერიელნი, მეგრელ-ლაზ-ჭანები, ხოლო მესამეს – სვანები” (ქ.ე.ი. 1908, გვ. 19) “ერთი სიტყვით, ქართველი ერის სამ შტოდ დაყოფა მტკიცე ენათმეცნიერების კანონებზეა დამყარებული” (იქვე, გვ. 21).

გ)“ამას გარდა, ვგონებ – განაგრძობს ავტორი – აფხაზურიც, ჩერქეზულიც და დიდოურიც, იქნებ ზოგიერთი სხვა კავკასიის ენებიც, ქართული ენის მონათესაყედ ჩაითვალოს და თუ ცალკე მეოთხე შტოს უნდა შეადგენდეს, მაგრამ ჯერჯერობით ეს საკითხი საკმაოდ გამორკვეული არ არის (იქვე, გვ. 19).

დ) “ქართველი” შემკრებლობითი მნიშვნელობით იხმარება ქართველთა აღსანიშნავად. ასეთი საერთო მნიშვნელობის მქონებელი ტერმინის (ქართლ-კახელ, იმერელ-მეგრელ-ჭან-სვანთა ენისა, ზნე-ჩვეულებისა და საერთო თვისებების დასახასიათებლად) საჭიროების უარყოფა არავის არ შეუძლია” (ქ.ე.ი. 1979, გვ. 152) “ქართული ენა ქართლელ-კახელ-იმერელ-გურულებისა და მეგრელ-სვანებისათვის საერთო ენაა” (იქვე, 152).

ე) “შეიძლება ითქვას, რომ აფხაზებს, ჩერქეზებს, ყაბარდოელებს, ინგუშებს და ჩაჩნებს (ე.ი. არაქართველურ ტომებს, გ.რ.) უფრო ნაკლები აქვთ დღეთა წარმოებული სახელები და მათ შესახებ ცნობა შემონახული, ვიდრე *ქართველთა ტომებს: მეგრელებს, ჭანებსა და სეანებს*, ვიდრე თვით საზოგადო სამწერლობო ქართულსაც კი აქვს ცნობები დაცული” (ხაზგასმა ჩვენია) (ქ.ე.ი. 1951, გვ. 118)

და მხოლოდ “ქართველი ერის ისტორიის” 1913 წლის გამოცემაში – ერთგან ვკითხულობთ: “როგორც ეხედავთ, კოლხეთის მოსახლეობა ქართველთა სამ შტოს ჰკუთვნებია: ლაზ-მეგრელებს, აფშილ-აფხაზებს და სეანებს” (ქ.ე.ი. წ. 1, 1913, გვ.55).

ეს დებულება ივ. ჯავახიშვილმა 15 წლის შემდეგ კატეგორიულად უარყო: “აფხაზებს მე ქართველთა მონათესავედ ვთვლი, მაგრამ ქართველებს არ ვუწოდებ” (ქ.ე.ი. 1928, გვ. 104).

ვიხილავ რა ზემოთაღნიშნულ დებულებებს, ვაკეთებ შემდეგ დასკვნებს:

1. მართალია, რომ თავისი სამეცნიერო მოღვაწეობის ადრინდელ პერიოდში ივ. ჯავახიშვილმა გამოთქვა მოსაზრება, რომ კოლხეთის მოსახლეობა ქართველთა

სამ შტოს ჰკუთვნებია: ლაზ-მეგრელებს, აფშილ-აფხაზებს და სვანებს, მაგრამ უფრო გვიან, პრობლემის უფრო ღრმად გათვითცნობიერების შედეგად, თვითონვე შეცვალა ის ქართველთა შტოდან აფშილ-აფხაზების გამორიცხვით.

2. ამის საფუძველად მას მიაჩნდა აფხაზური ენის არაქართულობა.

3. ივ. ჯავახიშვილისთვის აფხაზი არ იყო ქართველი თავისი ეთნიკური ვინაობით. კიდევ მეტი, ივ. ჯავახიშვილი აფხაზებს, აფსილებს და აფსუებს ერთმანეთთან აიგივებს.

ოპონენტის აზრით, ივ. ჯავახიშვილის დებულება იმის შესახებ, რომ “კოლხეთის მოსახლეობა ქართველთა სამ შტოს ჰკუთვნებია”, მე გამიყალბებია იმით, რომ კოლხეთის მოსახლეობაზე ნათქვამი მთელ ერზე გამივრცელებია და ამით სივრცისა და დროის აღუნიშვნელ ლიტონ სიტყვებანდ მიქცევია. ბატონო ზურაბ, როცა ლაპარაკია ქართველთა სამ ძირითად შტოზე, ჩვენი აზრით, იგულისხმება არა საქართველოს ესა თუ ის კუთხე, არამედ სრულიად საქართველო, მთლიანად ქართველი ერი.

ცნებას – “ქართველთა სამი უმთავრესი, თუ მთავარი შტო” ივ. ჯავახიშვილთან, როგორც ეს თქვენ კარგად მოგეხსენებათ, სხვადასხვა ვარიაციით ეხედებით და თუ ერთგან ის ჩემს სტატიაში ერთ-ერთი ვარიანტით იხმარება, ეს სრულებითაც არ ნიშნავს იმას, რომ ლაზებს ქართველურ ტომებიდან გამოვრიცხავ.

ბატონო ზურაბ, ერთ-ერთ ბრალდებად მიყენებთ, მკითხველის დარწმუნებას იმაში, რომ თითქოს, ჯავახიშვილმა თავისი ფუნდამენტური დასკვნა აფშილ-აფხაზთა ქართველობაზე” ნ. მარის საყვედურის გამო შეცვალა, ოღონდ ამის მიზეზი “სულ სხვა ყოფილა”. ბატონო ზურაბ, მე კარგად ვიცი, რომ კამათის დროს ზოგიერთი ოპონენტი თავის მოწინააღმდეგეს მიაწერს იმას, რაც მას არ უთქვამს და მერე გულმოდგინედ აკრიტიკებს საკუთარ ცრუ აზრებს, მაგრამ ეს ხერხი, როგორც თქვენ კარგად მოგეხსენებათ, მოსაწონ ხერხად არ ითვლება, მით უფრო მეცნიერისათვის. მე ძალიან მიკვირს თქვენგან ასეთი მოქცევა, სად ეწერ მე იმას, რომ ივ. ჯავახიშვილმა თავისი დებულება ნ. მარის საყვედურის გამო შეცვალა. ეს რომ ასე ყოფილიყო, ამას 15 წლის შემდეგ კი არ გააკეთებდა, არამედ 15 დღეში. მე ამის თაობაზე შემდეგს ეწერ: “დროთა

განმავლობაში მან კრიტიკულად გადახედა თავის ადრე გამოთქმულ დებულებებს და სადაც ამას ფაქტიური მდგომარეობა მოითხოვდა, ძველი დებულებები ახლით შეცვალა. ეს შეეხო აფშილ-აფხაზთა ქართველობის საკითხსაც”. ამ მიმართებაში ჩემი გამოთქმა, რომ 1913 წელს ივ. ჯავახიშვილი ჯერ კიდევ არ იყო “დიდი ივანე” და ბოლომდე ჩამოყალიბებული პროფესიონალი ისტორიკოსი, მაინც და მაინც დიდ მკრეხელობად არ უნდა ჩაითვალოს, თუმცა შეიძლებოდა იმავე აზრის სხვანაირად ფორმულირებაც; ივ. ჯავახიშვილზე მონოგრაფიის ავტორები ერთხმად აღნიშნავენ, რომ “ქართველი ერის ისტორიის” პირველი წიგნის მესამე გამოცემა (1928წ.) (სწორედ ის გამოცემა, სადაც ის უარყოფს აფშილ-აფხაზთა ქართველობას) იყო ეტაპობრივი მომენტი მის მეცნიერულ შემოქმედებაში.

ბატონო ზურაბ, თქვენი ნათქვამის სიმართლის ცხადსაყოფად და ჩემს გასამტყუნებლად ერთხელ მაინც რატომ არ მოგაქვთ სათანადო ციტატები ჩემი სტატიიდან. ცხადია იმიტომ, რომ ეს თქვენ ხელს არ გაძლევთ, მაშინ მკითხველი ხომ ადვილად მიხვდებოდა, რომ თქვენ მე იმას მომაწერთ, რაც მე არ მითქვამს.

ამას ქართულად რა ჰქვია, ძნელად მისახვედრი არ არის.

თქვენ წერთ, რომ ნ. მარი საესეებით ეთანხმება ივ. ჯავახიშვილის დასკვნას აფხაზების ქართველობის შესახებ. ეს ხომ საკითხის აშკარა გაყალბებაა. თუ ეს ასეა, ბატონო ზურაბ, მაშინ როგორ გავიგოთ თვით ივ. ჯავახიშვილის შემდეგი სიტყვები: “უნდა აღენიშნოთ, რომ აკად. ნ. მარი მსაყვედურობს, რომ მეგრელებს, სვანებს და აფხაზებს მე ქართველებს ვუწოდებ. . . აფხაზებს მე ქართველთა მონათესავედ ვთვლი, მაგრამ ქართველებს არ ვუწოდებ.” ასე ნათლად და ცხადად თვით ივ. ჯავახიშვილის მიერ გამოთქმული დებულებების შემდეგ, თქვენ როგორც მეცნიერსა და მოქალაქეს, როგორ შეგიძლიათ დაწეროთ, რომ ჯავახიშვილს არასდროს ეჭვი არ შეპარვია აფხაზების ეთნიკურ ქართველობაშიო და მას “არაფერი არ უსაყვედურია ივ. ჯავახიშვილისათვის აფშილ-აფხაზების ქართველობის გამოო”. როგორც მკითხველი ადვილად შეამჩნევდა, ბატონი ზურაბი უკუღმა იგებს თვით დიდი ივანეს სიტყვებს და რა გასაკვირია, ჩემს ნათქვამს წაღმა უკუღმა აყალბებდეს.

ბატონო ზურაბ, თქვენს მიერ მოტანილი ციტატა ქართველი ერის ისტორიის 1 წიგნიდან ქართველთა ტომების სამხრეთიდან ჩრდილოეთით გადაადგილების შესახებ, სადაც აფშილ-აფხაზებიც იგულისხმებიან, იე. ჯავახიშვილის მიერ აფხაზების ქართველობის უარყოფის შემდეგ იმ არგუმენტად ვერ ჩაითვლება, რის დამტკიცებასაც თქვენ სრულიად უსაფუძვლოდ ცდილობთ: იე. ჯავახიშვილს არასდროს ეჭვი არ ეპარებოდა აფხაზთა ეთნიკურ ქართველობაშიო. აქ საუბარი არ არის აფხაზთა კულტურულ-ისტორიულ ქართველობაზე. ამაზე შემდეგ აკად. ნ. ბერძენიშვილი ჩამოაყალიბებს თავის თვალსაზრისს.

ბატონ ოპონენტს ვეთანხმები მხოლოდ ერთ შენიშვნაში: საქართველოს ისტორიის კურსში, რომელიც 1943 წელს დაისტამბა, დებულება: “მთავარი ქართველი ტომებია: ქართვები, მეგრელები და სვანები” – მოცემულია ს. ჯანაშიას მიერ დაწერილ პარაგრაფში. აღებულია კი იე. ჯავახიშვილის შრომებიდან.

ბატონო ზურაბ, თქვენ ცდილობთ, რომ აკვიატებული დებულება – “აფხაზები ქართველებია”, ან “აფხაზი ეთნიკურად ისეთივე ქართველია, როგორც ქართლელი, კახელი, იმერელი, გურული თუ მეგრელი”

დაასაბუთოთ ისეთ პიროვნებებზე მითითებით, როგორიც იყვნენ გ. შერვაშიძე და ზ. ანჩაბაძე, რომლებიც ამბობდნენ: “მე აფხაზი კი არა, ქართველი თავადი ვარ” ან კიდევ “მე საქართველოში აფხაზი ვარ და საქართველოს გარეთ-ქართველი”.

ბატონო ზურაბ! ნათქვამია “კარგ მთქმელს კარგი გამგონი უნდაო”. სწორედ მათ ამ გამოთქმაშია ჩადებული ის აზრი, რომ ისინი წარმოშობით, ეთნიკურად აფხაზებია, ხოლო ისტორიულ-კულტურულად, ისინი ქართველები იყვნენ. სწორედ ამაშია, როგორც ფილოსოფოსები იტყვიან, ერთეულისა და ზოგადის დიალექტიკა. თქვენი ამ არგუმენტის სიღრმისა და მნიშვნელობის შეფასება მკითხველისათვის მიგეინდია. ზოგიერთი ისტორიკოსი აფხაზების ქართველობის დასამტკიცებლად იმ ფაქტსაც იყენებს, რომ აფხაზეთის მთაერების – შარვაშიძეების ოჯახებში, ზოგჯერ მეგრულად ლაპარაკობდნენ ან კიდევ დღევანდელი აფხაზების 80%-მა, თითქოსდა, მეგრული იცის და მეგრულად ლაპარაკობენ. ეს ხომ, უბრალოდ რომ ვთქვათ, სინამდვილესთან ახლოსაც არაა. ახლა მკითხველმა წარმოიდგინოს, როგორი იქნება ზოგიერთი აფხაზი ისტორიკოსის რეაქცია ასეთ “არგუმენტებზე”,

ეს ხომ ის მასალაა, რომელსაც ის სიხარულით მიაწვდის აუხაზ მოსახლეობას, რათა აჩვენოს ქართველი ინტელიგენციის მიერ მათი “კულტურის გაძარცვა” და გაყალბება, შეურაცხყოფა და აბუხად აგდება.

არ შეიძლება არ შევეხოთ ე.წ. “ორაბორიგენობის თეორიას”, რომელიც, თითქოს, “აჩემეს ზოგიერთმა აკადემიკოს-პროფესორმა, რითაც თავი მოჭრეს ქართულ ისტორიოგრაფიას და დიდად გაახარეს ქართული ისტორიის მტერი”. ახლა ის ვიკითხოთ, ვინ არიან ამ “თეორიის” ავტორები? მართალია, ბ-ნი ოპონენტი აქ არ ასახელებს მათ, მაგრამ როგორც სხვა წყაროებითაა ცნობილი, ესენი არიან აკად. მ. ლორთქიფანიძე, პროფესორები: ე. ხოშტარია-ბროსე ზ. პაპასქირი, გ. როგავა და სხვ.

ჩემი აზრით, ქართულ ისტორიოგრაფიაში არავითარი “ორაბორიგენობის თეორია” არ არსებობს, რამდენადაც თეორია ეს არის, უბრალოდ რომ ეთქვათ, ლოგიკური სახით ჩამოყალიბებული გარკვეული დებულებათა სისტემა, რომელიც რაიმეს ამტკიცებს ან უარყოფს. ასეთი რამ კი ორაბორიგენობის შესახებ დღემდე ქართულ ისტორიოგრაფიაში უცნობია. ორაბორიგენობის ანუ ქართველთა და აუხაზთა

უძველესი დროიდან ერთდროულად შესაძლო თანაცხოვრობის შესახებ აზრი მართლაც არსებობს. იგი ასეა ჩამოყალიბებული: “არაქართველური მოდგმის ტომები თუ უწინარესი არ არიან, არავითარ შემთხვევაში უფრო ნაგვიანედად გაჩენილნი ამ ტერიტორიაზე (იგ. საქართველოს ტერიტორია გ.რ.). “ქართულ-ქართველური სახელები ცვლიან, ამოდიფიცირებენ არაქართველურ სახელებს (ადგილთა) და არა გვაქვს არც ერთი შემთხვევა – პირუკუ. აქამდე ამას ხსნიდნენ ადრე მოსვლით (არაქართველურ) და გვიან მოსვლით (ქართველური), ადრე მოსვლის წასვლით და ქართველების აქ დამკვიდრებით ახლა კი ქართველების ავტოქტონობის აღიარებით, უნდა დაეუშვათ არაქართველთა ავტოქტონობაც. ბრძოლა ამ ტომებს შორის და ქართველი ტომების გამარჯვება (ასიმილაცია)”. ან კიდევ – “ეთნიკურ მომენტზე პირდაპირი მითითების შემცველ საგეოგრაფიო სახელთა ეს სიმრავლე და სიჭრელე, ისტორიული საქართველოს ტოპონიმიკას რომ ახასიათებს, იმის მოწმობაა, რომ ამ უცხო მოდგმის ტომების გვერდით ქართველური ტომებიც რომ ცხოვრობდნენ”. (ხაზგასმა ჩემია. გ.რ.),

ე.ი. აფხაზეთშიაც ერთიმეორის გვერდით შეიძლებოდა ეცხოვრათ ქართველებსა და აფხაზებს.

ახლა არ იკითხავთ ვის ეკუთვნის ეს სიტყვები, “ვინ მოჭრა ამ “თეორიით” თავი ქართულ ისტორიოგრაფიას და ვინ გაახარა ქართველი ერის მტერი?” ვინ დაწერა ეს “ანტიმეცნიერული და ანტიქართული” სიტყვები? ეს სიტყვები სრულებითაც არ ეკუთვნით ზემოთ დასახელებულ აკადემიკოსსა და პროფესორებს, ის ეკუთვნის ყველას მიერ, მათ შორის ბ-ნ ზურაბის მიერ აღიარებულ ისეთ ავტორიტეტს, როგორიც ნ. ბერძენიშვილია. (იხ. მისი საქართველოს ისტორიის საკითხები, წ. III, გვ. 298, 363-384). ბატონო ზურაბ, ეს დებულებები თქვენ ჩემზე უკეთესად იცით, მაგრამ მას არ “წარმოაჩენთ”, რამდენადაც იგი აფხაზების შესახებ თქვენს სქემაში არ ჯდება. თუ “მენტორობაში” არ ჩამომართმევთ, ტენდენციურობა საერთოდ არ ვარგა ცხოვრებაში, მით უფრო მეცნიერებაში.

ასევე არ ვარგა ზედმეტი ხმაური იქ, სადაც ამის არავითარი საფუძველი არ არსებობს. ტაციტიუსის არ იყოს, გაბრაზებულის პოზიციებიდან ისტორია არ იწერება და არც “ემოციური პატრიოტიზმის”

საგუშაგოდან. ვითომ პრობლემის არასწორმა გადაწყვეტამ შეგაწუხათ და ისე აგაღელვათ, რომ სიტყვები ვერ მოზოხმეთ და ასეთი “მეცნიერული” სტატია გამოაქვეყნეთ?! არა გვგონია, რომ ეს ასე იყოს. თქვენს ნაწერში ამით გამოწვეული გულდაწყვეტილობა და სინანული კი არ ჩანს, არამედ ფარული, ცუდად შენიღბული სიხარული, რომ მოგეცათ საბაბი, რათა ხმამაღლა გეთქვათ: ა, ბატონო, შეხედეთ აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიას როგორი აზრების მქონე ვიცე-პრეზიდენტი ყავსო. როგორც იტყვიან ბუზი სპილოდ აქციეთ და ისეთი განგაში ატეხეთ, თითქოსდა, ქვეყანა მართლაც დაიქცა. თუ ჩემს სტატიაში გამოთქმული მოსაზრებები “ერის დაცემაა”, ანტიმეცნიერულია და პოლიტიკურად მავნე, მაშინ რა ვთქვათ თქვენს კრიტიკაზე და იმ მონოგრაფიებზე და სტატიებზე, სადაც დიდი გუგულმოდგინებით მტკიცდება, რომ აფხაზები როგორც ენთოსი, როგორც ერი, არასოდეს არ არსებულა და დღესაც არ არსებობს, რომ ვისაც დღეს აფხაზს ვეძახით, ისინი “გადამთიელი, უსამშობლო, ერთი მუჭა აფსუებია”, რომლებსაც არც პოლიტიკურ-სამართლებრივი და არც მორალურ-ზნეობრივი უფლება არა აქვთ აფხაზეთზე.

ასეთი “მეცნიერული მტკიცებით” შეიძლება შემოვირიგოთ ჩვენ აფხაზი ხალხი და აღვადგინოთ ძველი ძმობა და მეგობრობა, სამშობლოს ტერიტორიული მთლიანობა? – არა გეგონია. ჩვენი აზრით მტრის წისქვილზე სწორედ ის ასხამს წყალს, ვინც ზემოთაღნიშნულ შესხედულებებს ქადაგებს.

ბატონო ზურაბ, თქვენ ასკვნით, რომ ჩემი სტატია ანტიმეცნიერული და ქართული საზოგადოებისათვის დამღუპველია, ასლა მეც ხომ მაქვს უფლება გკითხოთ, თქვენ რომელი “დიდად მეცნიერული ნაშრომებით” გაამდიდრეთ ქართული ისტორიოგრაფია, რომ ქართველი ერი “დაცემა-გათახსირებისა” და დაღუპვისაგან გადაგერჩინათ? ან კიდევ. იქნებ აფხაზეთის ისტორიის პრობლემებზე ამ უკანასკნელ 20 წლის განმავლობაში გაჩაღებულ იდეოლოგიურ ფრონტზე იბრძოდით აფხაზ სეპარატისტ-ისტორიკოსების წინააღმდეგ, ბატონი გერონტი გასეიანის მსგავსად, რომელმაც ბოლო 10-15 წლის განმავლობაში 5 სოლიდური მონოგრაფია უძღვნა აფხაზეთის პრობლემებს. თქვენ? – არც ერთი. საინტერესოა, პროფესიონალ-ისტორიკოსს რამ შეგიშალათ ხელი? იმან ხომ არა, რომ სხვისი დაწერილის კრიტიკა უფრო ადვილია, ვიდრე საკუთარი,

დიდი მეცნიერული ღირებულების მქონე მონოგრაფიის
შექმნა?

აქვე უნდა ავღნიშნო, რომ ჩემი ოპონენტი თავის
სტატიაში არა მარტო ვინმე გივი როგაეას აყენებს
შეურაცყოფას, არამედ, რამდენადაც ეს გასაკვირიც არ
იყოს, მთელ ქართველ ხალხს. როგორ მოგწონს,
მკითხველო, გამოთქმა “ერის დაცემა”, “დიდი ილიას
წინ მოკუნტრუშე შთამომავლობა”, რომელმაც, თურმე
“დაივიწყა თავისი ისტორია, რის გამოც დადგა მისი,
დაცემისა და გათახსირების დასასრული”. “ქართველი
ერი დაცემის პირას არის მისული და საკუთარი
ღირსების გრძნობადაკარგული უსუსურად შესცქერის
თავის გათახსირებას”.

არ გეგონოთ, რომ ამ “ლამაზი” სიტყვების უკან
იდგეს ვინმე სეპარატისტი ისტორიკოსი, ეს ბატონი
ზურაბის “მეცნიერული” ეთიკიდან ამოღებული
სიტყვებია, რომელსაც ის არ იშურებს საკუთარი ერის
მიმართ. და არ იკითხავთ რამ გამოიწვია ასეთი
საგანგაშო მდგომარეობა? თურმე როგაეას მტკიცებამ,
რომ ივ. ჯავახიშვილი აფხაზებს ქართველებად არ
თვლიდა. სულ ესაა და ეს. . .

და ბოლოს, მე არაფერს არ ვამბობ იმ ეპითეტებზე, რომლებითაც ოპონენტმა პირადად მე შემამეო, ეს მის, როგორც მეცნიერისა და პიროვნების, სინდისზე იყოს. მე ჩემს ლექსიკონში ნამდვილად არ მაქვს შემსვედრი ეპითეტები და წოდებები, მან თავისი ნაწერით დაამტკიცა, რომ ვინც სხვას ტალახს ესვრის, თვითონვე ისერება ამ ტალახით. . .

15.04.2007

გივი როზაშა

შარვაშიძეთა საგვარეულოს წარმომავლობის შესახებ

ამ საკითხს არაერთი ცნობილი ისტორიკოსი და სწავლული შეხება, მათ შორის: ნ. მარი, ივ. ჯავახიშვილი, დ. გულია, ს. ჯანაშია, ნ. ბერძენიშვილი, ზ. ანჩაბაძე. ამ ბოლო დროს მასზე მეტად საინტერესო აზრი გამოთქვა პროფ. ო. ჭურღულიამ თავის წიგნში „სიტყვა ფიქრის სხეულია“.

როგორც ცნობილია, შარვაშიძეთა საგვარეულოს წარმოშობაზე არსებობს სამი ურთიერთგანსხვავებული აზრი:

1) გვარი „შარვაშიძე“ მომდინარეობს შარვანშაჰთა დინასტიიდან, რომლის ერთ-ერთი წარმომადგენელი დავით აღმაშენებელმა ქ. ანისის ალებისას დაატყვევა და თავისი მრავალრიცხოვანი ოჯახით აფხაზეთში ჩაასახლა. შარვანშაჰის წოდებიდან წარმოიშვა გვარი შარვანშაჰის – ძე ანუ გამარტივებული ფორმით – შარვაშიძე, აფხაზეთის მთავრებად რომ ხდებიან შემდეგში.

2) „შარვაშიძე“ ზოგიერთ მკვლევარს (აკად. ნ. ბერძენიშვილი, პროფ. ო. ჭურღულია) მიაჩნია მეგრულ-ლაზურ გვარსახელად, რომელიც წარმოშობილია სიტყვა „შარვა“-დან, მეგრულ-ქართული მაწარმოებლების „ში“ და „ძე“-ს დართვით. „ამრიგად, „შარვაშიძე“ სრულიად ჩვეულებრივი ორმაგად წარმოებული გვარია“ (პროფ. ო. ჭურღულია).

3) შარვაშიძე წარმოშობით სპარსული გვარსახელია (პროფ. მ. ანდრონიკაშვილი).

პირველი აზრი – შარვაშიძეების საგვარეულოს შარვანშაჰების დინასტიისაგან წარმოშობის შესახებ – ზოგიერთ ავტორს მიაჩნია ხალხურ ან ოჯახურ ტრადიციად, „რომელზე დაყრდნობა ჯერ კიდევ არაფერს არ იძლევა, რამდენადაც დაბეჯითებით თქმა იმისა, რომ შარვაშიძეები მაინცდამაინც შარვა-

ნშაქების შთამომავალნი არიან, შეუძლებელია, რადგან საამისო უთუოდ დამარწმუნებელი საბუთი არ არსებობს“ (პროფ. ო. ჭურღულია).

ნამდვილად ასეა ეს? ე. ი. ნამდვილად მხოლოდ ხალხური ტრადიციანა აზრი შარვაშიძეების შარვანშაქებიდან მომდინარეობის შესახებ, თუ მას აქვს რაიმე გარკვეული ისტორიული საფუძველი და თუ აქვს როგორია იგი?

პირველი ისტორიული ცნობა, რომელთანაც აკავშირებენ შარვაშიძეთა გვარის წარმოშობას, მოცემულია დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის მიერ. „ქართლის ცხოვრებაში“ მოთხრობილია იმის შესახებ, თუ როგორ აიღო დავით მეფემ სომეხთა ქალაქი ანისი და დაატყვევა მისი ამირა აბულსაყარ: „წამოიყვანა ბულსაყარ რვა ძეთა მისთა თანა და მხევალთა და სძალთა და ჩაგზანა აფხაზეთად“ (ქ. ც. 1955, 345).

ამის შესახებ რაიმე დამატებითი ცნობა არც დავით აღმაშენებლის დროინდელ და არც უფრო გვიანდელი ხანის ქართველ ისტორიკოსთა ნაწერებში, რამდენადაც ჩვენ ვიცით, მოცემული არ არის. მაგრამ რაკი საქმე ეხება ანისის აღებასა და მისი ამირას შეპყრობას, თუ ქართველი მემკვიდრის ცნობა ისტორიულ სინამდვილეს ასახავს, მისი გამოძახილი, უპირველეს ყოვლისა, მოცემული უნდა იყოს სომხურ წყაროებში. სომეხ ისტორიკოსებს მხედველობიდან არ გამოეპარებოდათ ანისის ამირას დატყვევება და მას აუცილებლად აღნიშნავდნენ ისევე, როგორც ანისის აღებას.

ცნობილ სომეხ ისტორიკოსთა შორის დავით აღმაშენებლის თანამედროვე იყო მხითარ აირივანეცი. ის, როგორც ანისის მკვიდრი, შეიძლებოდა თვითონ ყოფილიყო ანისის ამბების მხილველი და უტყუარი მოწმე.

ენასოთ რას წერს ეს ავტორი ჩვენთვის საინტერესო საკითხის შესახებ: „1121 წელს დავითმა აიღო ქ. ანისი... იმან შეიპყრო აბულსოყარი და გაგზანა სეანეთში შვილთან ერთად“ (მხითარ აირივანეცი, ქრონოგრაფიული ისტორია, თბ. 1990, გვ. 79-80).

მხითარ აირივანეცის ეს ცნობა ძირითადადში იდენტურია დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის ცნობისა, მაგრამ არის განსხვავება: 1) ამ ცნობით დავით აღმაშენებელმა ქ. ანისის დატყვევებული ამირა აბულსოვარი გაგზავნა არა აფხაზეთში, არამედ სვანეთში; 2) ქართველი მემკვიდრე ასახელებს აბულსოვარის რვა შვილს, სომეხი ისტორიკოსი კი მხოლოდ ერთს.

ამასთან დაკავშირებით, უნდა გავითვალისწინოთ ის გარემოება, რომ მხითარ აირივანეცისათვის, ისევე როგორც იმდროინდელი სხვა სომეხი ისტორიკოსებისათვის, დასავლეთი საქართველო, მათ შორის სვანეთი, აფხაზეთი იყო. ასე, რომ აქ პრინციპული განსხვავება „ქართლის ცხოვრების“ ცნობასთან არ არის. კიდევ მეტი, სვანეთზე მითითება შეიძლება კიდევაც ამდიდრებს ამ ცნობის შინაარსს.

მეორე სომეხი ისტორიკოსი, რომელიც ჩვენთვის საინტერესო საკითხს ეხება, მათე ურპაელია, იგი ცხოვრობდა XII საუკუნის I ნახევარში. ის თავის შრომაში „ჟამთააღმწერლობა“ ანისის აღებაზე შემდეგს აღნიშნავს: „1124 წელს ქართველთა მეფე დავითმა მოახდინა სპარსელთა ჯარების სასტიკი ჟლეტა, თითქმის 20 000 კაცი მოსპო და აიღო სომეხთა ქალაქი ანი, ხოლო მანუჩეს შვილები გააძევა ანიდან და თბილისს გააგზავნა“ („საქართველო რუსთაველის ხანაში“, თბ. 1966, 248).

ამ ცნობაში ჩვენთვის მნიშვნელოვანია გამოთქმა „მანუჩეს შვილები გააძევა ანიდან და თბილისს გააგზავნა“. აქედან ირკვევა, რომ აბულსოვარი, რომელიც დავითმა დაატყვევა და საქართველოში გააგზავნა, მანუჩეს ერთ-ერთი შვილია. ამასთან დაკავშირებით კი ისმის კიდევ ერთი კითხვა: ვინ არიან მანუჩე და მისი შვილები?

სანამ ამ კითხვაზე პასუხს გავცემდეთ, აღვნიშნავთ იმ გარემოებას, რომ დიდი სომეხი ისტორიკოსი ვარდანიც გვერდს არ უვლის დავით აღმაშენებლის მიერ ანისის აღებას და ამასთან დაკავშირებით შემდეგს წერს: „იმ დროისათვის (1124 წ.გ.რ.) ანისის ეპირი მანუჩე უკვე აღარ იყო ცოცხალთა შორის, ქა-

ლაქს მართავდა მისი შვილი აბულსევარ, ქალაჩუნა და მხდალი, რომელსაც უნდოდა ქალაქი ანისი მიეყიდა ყარსის ეპირისათვის 60000 ლინარად. მან ბრძანა ზღატიდან მოეტანათ დიდი და მძიმე ნალი (ე. ი. მთეარის გამოსახულება. გ. რ.) და მიეკრათ ქრისტიანული ეკლესიის გუმბათზე. ამან ქრისტიანული მოსახლეობა დიდად აღაშფოთა, მათ თხოვეს დავით აღმაშენებელს, გაეთავისუფლებინა ქალაქი. დავითმა უკან დაბრუნებისას თან წაიყვანა აბულსევარი თავისი შვილებით, რომლებიც უცხოობაში გარდაიცვალნენ (ვარდან დიდი, საყოველთაო ისტორია, მ. 1861, 146. რუს.).

ზემოთ აღნიშნულიდან ჩანს, რომ მანუჩე, აბულსევარის მამა, თვითონ იყო ანისის ამირა, ანისის ალების ღროისათვის (1123 თუ 1124 წლისათვის) უკვე გარდაცვლილი. მართლაც, სხვა წყაროებიდან ცნობილია, რომ ის გარდაიცვალა 1118 წელს. ამ მანუჩეს შესახებ მნიშვნელოვან ცნობებს ჩვენ ეპოულობთ XI საუკუნეში დაწერილ არაბულ წიგნში, რომელიც ცნობილია, სახელწოდებით „ტარის ბაბ ალ-აბეაბ“, რომლის მიხედვითაც მტკიცდება რომ X-XI საუკუნეების შარვანშაჰთა დინასტიის წარმომადგენელთა შორის იყვნენ მანუჩე ანუ მანუჩიზრ I და მანუჩიზრ II. ეს უკანასკნელი იყო დავით აღმაშენებლის სიძე, რომელსაც მეფემ თავისი უფროსი ქალიშვილი თამარი მიათხოვა. ეს მოხდა 1116 წლამდე. მანუჩარ II შარვანშაჰი ანუ შარვანშა და ანისის ამირა აბულსევარი, რომელიც დავითმა თავისი რეა შვილით, რძლებითა და მხეველებით აფხაზეთში ჩაასახლა, იყვნენ ღვიძლი ბიძაშვილები.

საფიქრებელია, რომ დავით აღმაშენებელმა ეს მრავალრიცხოვანი ოჯახი (დაახლოებით 50-ზე მეტი კაცი) ჩაასახლა არა მარტო საკუთრივ აფხაზეთში, არამედ სვანეთშიც, როგორც ამაზე მიუთითებს მხითარ აირივანეცი.

ამ შარვანშაჰთა ანუ, როგორც საქართველოში მათ უწოდებდნენ, შარვაშათა შთამომავლები შეიძლებოდა ყოფილიყვნენ შარვაშიძეთა გვარის ფუძემდებლები.

სწორედ ზემოთაღნიშნული გარემოებანი და შეიძლება სხვა უტყუარი საბუთებიც უნდა ჰქონოდა მხედველობაში საქართველოს ისტორიის ისეთ მკვლევარს, როგორიც აკადემიკოსი მარი ბროსე იყო, რომ შემდეგი დებულებები წამოეყენებინა: „დავით აღმაშენებელმა ქ. ანისის ალებისას დაატყვევა ბენნი შედადის შთამომავალნი, ემირი აბულსევარ II და წაიყვანა აფხაზეთში თავისი შვილებით. ისინი იქიდან არ დაბრუნებულან და შეიქმნენ წინაპარნი შარვაშიძის გვარისა“ (მ. ბროსე, საქართველოს ისტორია. წ. I. თბ. 1895, 154), ან კიდევ: „შარვაშიძე, ე. ი. შვილი შირვან შაჰისა, ქართულად შარვაშა, იყო შთამომავალი ბენი-შედადის ოჯახისა, რომელიც ფლობდა ოდესმე შირვანს და რომლის უმცროსი შტო ქ. ანში ბატონობდა. ერთი ანელი მთავართაგანი, რომელიც ერგო ტყვედ მეფე დავით აღმაშენებელს, 1122 წელს, წამოყვანილ იქნა აფხაზეთში და იქიდან არ დაბრუნებულა თავის სამშობლოში“ (მ. ბროსე, საქართველოს ისტორია, წ. II, თბ. 1900, 167).

მ. ბროსეს მიერ აღნიშნული „ბენნი – შედადის“ დინასტია ცნობილი დინასტიაა იმ დროის აზერბაიჯანში (იხ. ზ. ბუნიატოვი, საქართველო და შირვანი XII საუკუნის პირველ ნახევარში. რუს.).

ასე, რომ აკად. მ. ბროსეს მიერ მოტანილი ცნობების, კერძოდ, დავით მეფის მიერ ანისის ალება, მის მიერ ანისის ამირას აბულსევარ II-ს შირვანშაჰთა ბენნი-შედადის დინასტიის ერთი შტოს წარმომადგენლის – დატყვევება და მისი აფხაზეთში ჩასახლება ისტორიული ფაქტებით დასაბუთებული უტყუარი ჭეშმარიტებაა. რა საფუძველზე შეიძლება ეჭვი შევიტანოთ ამ მიუკერძოებელი მკვლევარის იმ დებულებაში, რომ შირვანშაჰთა ამ საგვარეულოს წარმომადგენლები „შეიქმნენ წინაპარნი შარვაშიძის გვარისა“, მით უფრო, რომ აკად. მ. ბროსე ისეთი მკვლევარია, რომელიც „არ შეჩერებულა ქართული საისტორიო წყაროების გადმოცემასა და ფილოლოგიურ განმარტებაზე... ის უკრიტიკოდ არ იღებდა ისტორიულ წყაროებს.

რომელსაც თარგმნიდა და გამოსცემდა, მაგრამ მისი კრიტიკა ეხებოდა დეტალებსა და ცალკეულ მხარეებს; ის ამოწმებდა და არკვევდა ნაწილებს, რათა უფრო მტკიცე გაეხადა მთელი... სწავლობდა რა ცალკეულ ფაქტებსა და მოვლენებს, უკანასკნელ შესაძლებლობამდე განიხილავდა მათ დაწერილებით“ (ნ. მარი).

ასეთი გამოწვლილვითი შესწავლისა და ობიექტური ანალიზის შედეგად მიგვაჩნია სწორედ ჩვენ აკად. მ. ბროსეს აზრი შარვაშიძეთა საგვარეულოს წარმოშობის შესახებ. რა საფუძველზე უნდა შევიტანოთ ეჭვი ამ მსჯელობათა ჭეშმარიტებასა და დასკვნების სისწორეში? ცნობილია, რომ ჭეშმარიტი წანამძღვრები განსაზღვრავენ დანასკვის ჭეშმარიტებას.

შარვაშიძეთა საგვარეულოს შარვანშაჰიდან წარმომავლობის დებულებას ამაგრებს ის გარემოებაც, რომ შარვაშიძეები დღეისაც ცხოვრობენ სევანეთში და მათ ადგილობრივი მოსახლეობა მეტსახელად შორეთიდან (აფხაზეთი არ იყო სევანებისათვის „შორეთი“) მოსულს ანუ „მაჯვდიერალს“ უწოდებს: „მაჯვდი“ ნიშნავს „შორებელს“, „შორეთს“, „ერალს“ – წარმომავლობის, ვინაობის აღმნიშვნელია.

ამრიგად, შარვაშიძეთა საგვარეულოს წარმოშობა შარვანშაჰთა ღინასტიიდან, ჩვენი აზრით, არ არის „მხოლოდ ხალხური და ოჯახური ტრადიცია“, მას აქვს საკმაოდ მტკიცე ისტორიული საფუძველი.

გარდა ამისა, ზემოთაღნიშნულ დებულებას ისიც ამაგრებს, რომ შარვაშიძეთა სწრაფი დაწინაურება აფხაზეთის მთავრებად (XII ს. ბოლო), ალბათ, დაკავშირებული იყო მათ მეფურ წარმომავლობასთან. ქართველი მეფეები უყურადღებოდ არ დატოვებდნენ მათთან ნათესაურად მჭიდროდ დაკავშირებულ შარვანშაჰთა ღინასტიის წარმომადგენლებს (მით უფრო ამ დროისათვის ისინი უკვე გაქართველებულნი იქნებოდნენ) და ხელს შეუწყობდნენ მაღალ თანამდებობებზე (ერისთავი, ჯარების მთავარსარდალი) სწორედ მათ დანიშვნას და არა ისტორიულ უცნობი პიროვნების, ვინმე „შარვაშას“ ძის დაწინაურებას. თა-

მარის მეფობისას ოთალო შარვაშიძის - ძე გვევლინება ცხუ-
მის ერისთავად.

ამასთანავე, ჩვენ სამართლიანად მიგვაჩნია აკად. ს. ჯანაშიას
მოსაზრება იმის შესახებ, რომ გვარსახელი „შარვაშიძე“
დროთა განმავლობაში შეიძლებოდა ქცეულიყო სამთავრო ტი-
ტულად და მისი მატარებელნი გამხდარიყვნენ სხვა გვარის
აფხაზი ფეოდალები: ჩაჩბა, თუ აჩბა, მით უფრო, არის ისტო-
რიული დოკუმენტი, რომელშიც ნათლადაა ნათქვამი, რომ
ერთიცა და მეორე გვარიც, აფხაზეთში ჩამოსახლდა ყუბანიდან
(იგივე აზრი წითელი ხაზივით გასდევს აფხაზურ ფოლკლორს,
მასზე მეტყველებს აფხაზთა წარმართული პანთეონიც). ამ დო-
კუმენტში ნათქვამია, რომ „ჩინგის ხანის აზოვის მხარეში ლა-
შქრობამ აღგილობრივი მოსახლეობის ნაწილი, რომელიც მდი-
ნარე ყუბანის სათავეებსა და სანაპიროზე ცხოვრობდა, აიძულა
გადასულიყვნენ კავკასიონის სამხრეთ კალთებზე. ამ დროს
აფხაზეთში გადასახლდა ბევრი ყაბარდოელი და აბაძეხი. ყუბა-
ნიდან აქ ჩამოსახლებულთა შორის პირველობდნენ თავადები
აჩაა და ჩეჩაა. თავიანთი შთამომავლობითა და სიმდიდრით
ისინი მეტობდნენ აფხაზთა თავადებს. ისარგებლეს რა ამ თა-
ვადთა შორის არსებული უთანხმოებით, მათ მიიმხრეს აფხა-
ზები თავიანთ მხარეზე, დაუმორჩილეს თავიანთ ძალაუფლებას,
ხელთ იგდეს მიწების საუკეთესო ნაწილები, გახდნენ მემკვი-
დრეობით მათი მფლობელნი, ერთმანეთისაგან დამოუკიდებე-
ლნი, მაგრამ თავიანთი ახალი სამშობლოს დაცვაში ერთმანე-
თის მოკავშირენი. ამრიგად, ყუბანიდან აქ ჩამოსახლებულებმა
აფხაზეთის ერთ ნაწილში შექმნეს განსაკუთრებული პოლიტი-
კური წყობილება და საშინაო ცხოვრების ახალი ფორმები“
(ისტორიული ჩანაწერები კავკასიის მმართველობის შესახებ. ტ.
I, 1907, 100. რუს.).

ზემოთ ნათქვამიდან ლოგიკურად გამომდინარეობს რომ უმა-
რთებულაა „ჩაჩბა“ გვარის გაიგივება „შარვაშიძესთან“. ჩაჩბა-
სთვის „შარვაშიძე“ შეიძლებოდა ქცეულიყო სამთავრო ტიტულად.

მართალია, ჩვენს მიერ მოტანილი ისტორიული ცნობები და მათი ანალიზი ჯერ კიდევ არ გეაძლევენ ცალსახა პასუხს შარვაშიძეთა საგვარეულოს შირვანშაჰთა დინასტიიდან წარმოშობის შესახებ, მაგრამ ერთი რამ ცხადია: ამ მოსაზრებას აქვს ისტორიული წყაროებით საკმაოდ შემადგრებული საფუძველი და მისი კვლევა ამ ასპექტით შემდეგშიაც უნდა გაგრძელდეს.

დაბოწმებული ლიტერატურა

§1. აკადემიკოსები ივ. ჯავახიშვილი და

ნ. ბერძენიშვილი აფხაზთა ეთნიკური ენობის შესახებ

1. ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, წ. I ტფ.1913, გვ. 55
2. იქვე, წიგნი I, ტფ, 1908, გვ. 63.
3. იქვე, გვ. 19
- 4 იქვე, გვ.21
5. იქვე, გვ. 19
6. იქვე, წიგნი I, 1918 ,გვ.13
7. იქვე, წიგნი I, 1917, გვ.9
8. იქვე, წიგნი I, 1913, გვ.19
9. იქვე, წიგნი V, 1953, გვ.19
10. იქვე, გვ. 113
11. იქვე, წიგნი I, 1951, გვ.118
12. იქვე, წიგნი V, 1953, გვ.429
13. ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, წიგნი VIII, 1990, გვ. 616
14. იქვე, გვ. 595
15. იქვე, გვ. 597
16. იქვე, გვ. 593
17. იქვე, გვ. 568
18. იქვე, გვ. 616

19. იქვე, გვ. 608
20. იქვე, წიგნი III, გვ. 279-280
21. იქვე, გვ. 280
22. ჟურნ. "მნათობი" 1990, №5, გვ.141
23. ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, წიგნი III, გვ.396-397
24. იქვე, წიგნი VIII გვ.619
25. იქვე, წიგნი III, გვ.288
26. იქვე, წიგნი VIII გვ.603

§ 2. აფხაზური თუ აფსუური ენა?

1. ინგოროყვა, „გიორგი მერჩულე“ თბ. 1954. გვ. 129
2. იქვე გვ. 116
3. იქვე გვ. 117
- 4 ს. ყაუხჩიშვილი, „გიორგი მერჩულეს“ გარშემო, წერილი მეორე. ჟურ. „მნათობი“. 1957წ. №22, გვ. 115
5. გ. ჩიტაია, შრომები II, თბ. 2001. გვ. 118
6. გ. გასვიანი, აფხაზეთი: ძველი და ახალი აფხაზები, თბ. 1998. გვ. 80-81.
7. იქვე, გვ. 49
8. იქვე, გვ. 122
9. იქვე, გვ. 120
10. არქ. ლამბერტი, „სამეგრელოს აღწერა“ თბ. 1938 წ. გვ. 119.
- 11 ი. ტაბაღუა, საქართველო ევროპის არქივებსა და

წიგნსაცავებში, III. თბ. 1987წ. გვ. 169.

12. Дж Гамахария Б Гогия Абхазия-историческая
область Грузии ст 267

13. ექ. ათონელი, ციტირებულია ზ. ანჩაბაძის
წიგნიდან *Из истории средневековой Абхазии(VI-XVII вв)* 1959 с 216

14. ანონიმი XIII საუკუნისა, იქვე, გვ.63

15. ვახუშტი ბაგრატიონი, ქართლის ცხოვრება, ტ.
IV, გვ.173

16. იქვე, გვ. 314

17. გ. გასვიანი, ქართველი მეცნიერები პ.
ინგოროყვას შეხედულებებზე აფხაზეთისა და
აფხაზეთის შესახებ, თბ. 2003. გვ. 40

18. ქ. ლომთათიძე, აფხაზური აბაზური ენების
ისტორიულ- შედარებითი ანალიზი, თბ. 1976, გვ 7

3&. საკმარისია კი ეს არგუმენტები?

1. Дж гамахария Б.гогия-Абхазия историческая область
Грузии Тб 1997 с 13

2.არქ. ლამბერტი, სამეგრელოს აღწერა, თბ. 1938, გვ.76.

3. გ. გასვიანი, ქართველი მეცნიერები პავლე
ინგოროყვას შეხედულებებზე აფხაზეთის და
აფხაზეთის შესახებ, თბ. 2003, გვ. 40.

4. Н Марр-История термина "Абхаз" ИИАН 116
1912 с 697

5. პ. ინგოროყვა, გიორგი შერჩულე, თბ. 1954. გვ. 114-115.

6. გაზ. " საქართველოს რესპუბლიკა", 1994წ. 12
მაისი, №79(881)

7. ს. ჯანაშია, შრომები, ტ.3. თბ. 1959, გვ. 102

8. მ. ინაძე, კოლხეთის ძველი მოსახლეობა, ურნ.
"მნათობი", № , 1992, გვ. 172

9. თ. გვენცაძე, კვლავ ეთნონიმ "აფხაზისა" და
მასთან დაკავშირებულ ფუძეთა შესახებ, წიგნში –
საქართველოს და ქართველების აღმნიშვნელი
უცხოური და ქართული ტერმინოლოგია, თბ., 1993,
571-577;

10. თ. კახაძე, "აფხაზ-აფხ, 1993 ე, იქვე, გვ. 561-562

11. გ. გასვიანი, ძველი და ახალი აფხაზები, თბ. 1998,
გვ.111.

12. ბ. ლომინაძე, ქართუფი ფეოდალური
ურთიერთობების ისტორიიდან. თბ. 1966, გვ 187.

13. ბ. ჯანაშია, აფხაზურ-ქართული ლექსიკონი, 1954.

14. ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, წ. III, გვ. 343
15. იქვე, გვ. 298.
16. იქვე, გვ. 364
17. გ. გასვიანი, ქართველი მეცნიერები. . . გვ. 55.
18. ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, წ. VIII, 1990, გვ.612.
19. ზ. პაპასქირი, ნარკვევები თანამედროვე აფხაზეთის ისტორიული წარსულიდან, I, თბ. 2004, გვ. 239. იხ. აგრეთვე, გ. როგავა, რელიგია და ეკლესია აფხაზეთში, თბ. 2004, გვ. 103-126.

About Abkhazian ethnical origin

Summary

On basis of the analysis of conformably documentation and literary sources there is a conclusion in this work, that Abkhazians, as distinct ethnical unit, on the territory of modern Abkhazia (Georgia) were residing together with the Georgians from the very first century and are characterized with such kind of ethnos marks as the unity of Territory, Language, Culture, Habitual ceremonies and Tradition. Abkhazians gradation into Nation was completed in the XX century, on the basis of Abkhazians themselves, Apsua and Georgians Ethno subtraction.

The work is foreseen for the readers' wide range.

К вопросу этнического происхождения Абхазов

Резюме

На основе исторических документов и литературных источников в монографии сделан вывод, что абхазы, как этнический феномен, проживали на территории Абхазии (Грузии) бок о бок с грузинами ещё с первого века. Характеризировались они единством таких признаков этноса, какими являются территория, язык, культура, бытовые обряды и традиции.

Процесс формирования абхазов как нации завершился в XX веке, на основе этно субстрата собственно абхазов, апсуа и грузин.

Труд предназначен для широкого круга читателей.

სარჩევი

აფხაზთა ეთნიკური ვინაობის

საკითხისათვის

§1. აკადემიკოსები ივანე ჯავახიშვილი და ნიკო ბერძენიშვილი აფხაზთა ეთნიკური ვინაობის შესახებ.	5
§2. აფხაზური თუ ავღუშური ენა?	25
§3. საკმარისია კი ეს არგუმენტები?	42
დანართი I. პასუხად ბატონ ზურაბ რატიანს	63
დანართი II. შარვაშიძეთა საგვარეულოს წარმომავლობის შესახებ	81
დამოწმებული ლიტერატურა	89
რეზიუმე რუსულ ენაზე	94
რეზიუმე ინგლისურ ენაზე	94